

M. T. D. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Ser.} 409

Title: *Vaishakh Mahotsava*
(Ladma Suman)

वैशाख महाम्य from पद्मपुराण

409

: Vaiṣṇākh mahātmya from		: Title
:	: Padma Purāṇa	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
409:	:	: Remarks

वै० मा०

१

२६

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ हस्त्याय वासुदेवाय हरये परमात्मने ॥ प्रणतकेशना
शाय गोविंदाय नमो नमः ॥ १ ॥ नमः परमकल्याणकारिणे र्पपाहारिणे ॥ त्रैलोक्य
धारिणे तस्मै विश्वा तश्चारिणे नमः ॥ २ ॥ अथ श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत्सहस्रा
संहितायां पातालखंडे नारैश्वरीषसंवादे ॥ शंखरीष उवाच ॥ यदेतत्परमं ब्रह्म वे
दवेदादिरुच्यते ॥ स देवपुंडरीकारुः स्वयं नारायणः परः ॥ १ ॥ यो मूर्तेर्मूर्तिमानी
शोभ्यते व्यक्तमना तनः सर्वगस्तन्मयोऽचित्यो ध्यातव्यः सकथं हरिः ॥ २ ॥ यस्मि
न्सर्वमिदं विश्वमोत तत्रोत प्रतिष्ठितं ॥ अत्युक्तं मे कं परमात्मैति विश्रुतं ॥ ३ ॥ यतो
जन्मादिजगतो यो निर्माय स्वयं नृवे ॥ इदं तस्मै निगमनात्मनो च व्यवस्थितान् ॥ ४ ॥
कथमाराध्यते सोऽयं समयपुरुषार्थदा ॥ योगिनामपि दुर्गम्यस्तदेतत्कथयामास ॥ ५ ॥
॥ ॥ अनाराधितो गोविंद न विंदति हितो दयं ॥ नतपो यत्तदानां लज्जंते फलमुत्तमं
॥ ॥ ॥ हेरेरेराधनं हित्वा दुरितौघनिवारणं ॥ न न्यत्यर्यामि जतूनां प्राश्चितं परमं
मुने ॥ ॥ अनास्वादितो गोविंद पद्मांबुज रजोरसः ॥ मनोरथपथातीतं स्मीतना कल्पयेत्सुखं ॥

यद्भूतं न विवर्त्तित्यः श्रूयते सिद्धयोऽखिलाः ॥ कथमाराध्यते सोऽयं केशव क्लेशनाशनः
॥ ३ ॥ उपास्यते स न गवान् कथं नारायणो नरैः ॥ स्त्रीभिश्च सर्वमित्तमो हिताय जगतो
वदा ॥ १ ॥ जक्तुप्रियोऽसौ न गवान् कथं नक्त्या प्रसीदति ॥ कथं नक्ति न विदस्मिन् ॥
सर्वैराध्यते कथं ॥ २ ॥ वैष्णवोऽसि हरेस्तस्य प्रियोऽसि परमार्थवित् तिनक्षामेव पृच्छा
मि ब्रह्म न ब्रह्म विदुः तम ॥ ३ ॥ श्रोता वैष्णवोऽसि हरमथ वक्तारं प्रष्टारं पुरुषं दरे ॥ ४ ॥
श्रः पुनाति वाक्त्रायास्तदं क्रिकमलं यथा ॥ ५ ॥ दुर्लभो मानुषो देहो देहिनां कृणु नंगुर
॥ ६ ॥ तत्रापि दुर्लभं मन्यो वैकुण्ठप्रियदर्शनं ॥ ७ ॥ संसारेऽस्मिन् कृणाद्वैपिसंयुगः
सेवधिर्नृणां ॥ यस्माद्वाप्यते सर्वपुरुषार्थयच नुष्ठयं ॥ ८ ॥ न गवान् न वतो यात्रास्त
स्तये सर्वदेहिनां ॥ बालानां च यथा पित्रो रूतमालोकवर्त्तनं ॥ ९ ॥ नूतानां देवचरितं
दुःस्थायं च सुरवायव ॥ सुरवाये वहिमा धूनां लाहशामकतात्मनां ॥ १० ॥ न जंतिये
यथा देवान् देवाश्चापि तथैव तान् ॥ छाये च धर्मसिचिवाः साधवो दीनवत्सलान् ॥ ११ ॥
तस्मात्वनगवन्मह्यं वैष्णवं धर्ममादिश ॥ यस्मिन् पदे शदानेन लभ्यते देहजं फलं ॥ १२ ॥

॥ १५ ॥

नारद उवाच ॥ साधुपृष्टमदीपाजविष्णुनक्तिमता त्वया ॥ जानता परमं धर्ममेकं माध
वसेवनं ॥ २० ॥ यस्मिन्नाराधिते विस्मो विश्वमाराधितं न वेत् ॥ बुधे चराचरं बुद्धं सर्वदेवमये
हरो ॥ २१ ॥ यस्य स्मरणमात्रेण महापातकसंसृतिपरमांतमवाप्नोति स एको हरिर्
त्यतो ॥ २२ ॥ को नुराजनिदियवान्मुकुंदचरणं बुजं ॥ नजरजसर्वतो मृत्युरुपास्यमृ
षिदैवतैः ॥ २३ ॥ श्रुतोऽनुपठितो ध्यात आदृतो वानुमोक्षितः ॥ सद्यपुनाति सधर्मो
वीरविश्वरूपोऽपि हि ॥ २४ ॥ अणुर्हृदकृतोऽयं कारणकार्यादिः कारणस्यापि कारणं ॥
अनंतकारणं योगी जगज्जीवो जगन्मयः ॥ २५ ॥ अणुर्हृदकृतः सूक्ष्मो निर्गुणगुणान्
महान् ॥ अजो जन्मलया वर्तो ध्यातव्यः सहस्रिः सदा ॥ २६ ॥ सम्यगेतद्व्यवसितं न वता
पुरुषर्षभ ॥ यत्कृच्छ्रेन गवान्तेतो धर्मस्त्विश्वनावनात् ॥ २७ ॥ प्रसंगेन सतामात्ममनः
श्रुतिरसायनाः ॥ नवती कीर्तनी यस्य कथाः रुक्मस्य कोमलाः ॥ २८ ॥ नावसाध्यो ह्यसंदे
वः स्वयं जानाति तद्गवान् ॥ तथापि वहेजगतां हिताय तव गौरवान् ॥ २९ ॥ यदाहुः पर
मं ब्रह्म त्वं ध्यानपुरुषात्परं ॥ यन्मायया ततं सर्वं सर्वं च त्रिकेशवः ॥ ३० ॥ पुत्रो न कल

इत्थं समुद्रासनीतिषु त्वाद्यवाचलां ॥ यथा तेन प्रदत्तं तत्तस्या सापहर
णतपुरा ॥ ३१ ॥ इत्थं मेव महात्मा गदारुणं प्राणनाशनं ॥ तादृशं तस्य यो दद्या
त्पुत्रो मूढा महागुणैः ॥ अस्यापुत्र्यतया नृचामरणं शोऽतिगच्छति ॥ इत्थं
दद्यात्प्रयात्येवं कृत्येवं पुनः पुनः ॥ यदाहा पुत्रपुत्रेति प्रलापं च करोति सः
तदाहा पुनः करोति यः कस्य पुत्रो हि कश्चते ॥ अनेनापहतं न्या संमदायं पा
पचारिणा ॥ इत्यापहरणेनापि मम प्राणा गताः किं ॥ इत्थं मेव महात्मा चैवं
असह्येन च वैपुश ॥ तया इत्थं प्रदद्यात् हि प्रव्यमुद्राद्यमुत्तमं ॥ इति श्री
परमपुशलोपाता सरवेदेवेशा कामाहात्म्ये देवशान्ते पारव्याने द्वितीयो ध्या
यः ॥ ॥ सुमना उवाच ॥ ॥ कलसं वं धिनं पुत्रं प्रवक्ष्यामि तवाग्रतः ॥ आ
लं यस्मिन् गृहावायः प्रयति मरणं किं ॥ अर्थादाता मुक्तो नृचा प्राप्ता वा यमु
ता प्रिया मित्ररूपेण वक्षते तं अंतः पुष्टं सदैव सां ॥ गुणैर्नैव प्रपश्येत्तमं कुरुते नि
दुराकृतिः ॥ जल्पते निष्ठुरं वाक्यं सदैव सज्जनेषु च ॥ मिष्टमिष्टं समस्माति

जोगानुं केतुनित्याः॥ सप्तकर्मरतो नित्यं चौरकर्मणि सप्तहः॥ गृहाद्वयं
 चोरयति वार्षमाणः स कुप्यति पितरं मातरं चैव कुत्सत्येव दिने दिने॥ प्राव
 कः स्नावकश्चैव बहुनिष्ठुरजल्यकः॥ एवमुक्तास्तद्व्यं मुखेन परितिष्ठति॥
 ज्ञातकर्मादिस्त्रिवर्त्येव गृहकृतिद्वारुणः॥ पुनर्विवाहसंयोगान्नानात्वेदे
 रनेकधा॥ एवं संदीयते प्रयत्नेनैवमेतद्वदत्यपि॥ गृहक्षेत्रादिकं सर्वममेव
 दिनसंज्ञायः॥ मातरं पितरं चैव निहत्येव दिने दिने॥ सुदंष्ट्रमुत्रालेखेव क
 शाघातेः सदाश्रेयः॥ मतेनूनस्मिन्मतरि मातर्यो वातिनिष्ठुरः॥ निःस्नेहे
 य निष्ठुरश्चैव ताः॥ ज्ञानसंज्ञायः॥ आद्यकार्याणि दानानि न करोति स देव
 सः॥ पतंविष्णुः पितः पुत्रानवतिचमहीतले॥ रिपुपुत्रं प्रवक्ष्यामि तवाग्नेवि
 ज्ञसंज्ञम्॥ वात्येवमसि संप्राप्ते रिपुवैवर्तते सदा॥ पितरं मातरं चैव क्री
 डमानो हितादृते॥ ताडयिष्या प्रयात्येवं प्रहस्य च पुनः पुनः॥ पुनरायांति
 तंतत्र पितरं मातरं पुनः॥ सकोपो वर्तते नित्यं कुरुते च पुनः पुनः॥ ए

वं संवर्धते नित्यं चैरकर्मणि सर्वदा॥ पितरं घातयिष्या च मातरं च पुनस्त
 तः॥ प्रयात्येवं सङ्घाता पूर्ववेशानुभावतः॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि यस्मात्त
 त्पुंस्त्रिवर्त्येव ज्ञातमानः प्रियं कुप्यति वात्येक्रीडनलालनः॥ वयः प्राथमि
 यं कुप्यति तस्मात्पित्रो निर्भूतः॥ न क्वा संतोषये नित्यं तावुनोपरितोषको
 स्नेहेन वचसा चैव प्रियसंज्ञायो न च॥ मतंगुरुं समाज्ञाय स्नेहेन रुदते पु
 नः॥ आद्यकर्मणि सर्वाणि पिंडदानादिकाः क्रियाः॥ करोत्येवं सुदुःखान्न
 स्नेहो यात्रां प्रयच्छति॥ कुरुत्रया विनः स्नेहात्समोचयति निश्चितः॥ यस्मा
 द्द्वयं च वेकांतप्रयच्छति न संज्ञायः॥ पुत्रोऽप्युवा महाप्राज्ञनेन विधिना वि
 ला॥ उदासीनं प्रवक्ष्यामि तवाग्ने प्रियं प्राप्तं॥ उदासीनेन जावेन स देव परि
 वर्तते॥ ददाति नैव गृहकृतिनश्च कुप्यति तुष्यति॥ मोवा प्रयाति संत्यज उदा
 सीनो धिज्ञोत्तमः॥ तवाग्ने कस्य ते सर्वं पुत्राणां गतिरीदृशी॥ यथा पुत्रास्त
 याजाया पिता माता च बांधवाः॥ नृत्वा पत्यं समाख्याताः पशुवस्तुरगा

वे.मा०
१३

स्तथा॥ गङ्गामहिष्ठोदास्पन्ना एतं वं धिनस्त्वमी॥ गृहीतमावयोः केन
आवासां न तु कस्य हि। न्यासमेवं न कस्यापि हतं चे पूर्व ज्ञानि॥ धारया
मित्र कस्यापि ज्ञानं कं तमृण्य हि। न वेर मस्ति केर पि पूर्व ज्ञानं सुवेकं
आवासां तु विहि विप्रं द्रव्यं कं हि मया धनं। एवं ज्ञात्वा समागच्छत्यज्ञं चिंता
मनर्थका॥ हतं मे वच कस्यापि नैव दत्तं वया पुनः। कथं ते धनमायाति वि
स्मयं व्रज माविनी॥ प्राप्तं मे दं यत्रैव न वेद्वं द्विजोत्तम। अमायासेन
हस्ते हितं मे व परिज्ञायते॥ महता वै प्रयत्नेन द्रव्यं स्तुतिमानवः। व्रजमा
नं व्रजत्येव रक्षितं यत्र तिष्ठति॥ एवं ज्ञात्वा नृमंगच्छत्यज्ञं चिंता मनर्थिकां
कस्य पुनः प्रिया ज्ञाया कस्य स्वजनं दाधवाः॥ कः कस्यासि संसारे
न सं वं धा द्विजोत्तम। मायामोहेन संमूढा मानवाः पापचेतनाः॥ दूरे गृह
मयं पुत्रं द्रव्यं ज्ञायामं मे व हि। अतः तं दृष्ट्वा ते को त संसारस्येव वं धनं॥ ॥
इति श्री पद्मपुराणे पातालखंडे वैष्णवमाहात्म्ये तृतीयोऽध्यायः॥ ॥ ना

राम
१३

रद उवाच॥ ॥ एवं संवो धितो विप्रो देवशर्मा द्विजोत्तमः॥ पुनः प्राह
प्रियां ज्ञायं स हितां व्रजवादिनी॥ सत्यमुक्तं वया न द्रे सर्व संदेहमाशनं।
तथा हि वं ज्ञात्वा तिसाधवः सत्यं पंडितः॥ यथा पुनस्मं चिंता धनस्य च
तथा प्रिये॥ सुमना उवाच॥ पुत्रेण लोकान् जयति पुत्रस्तारयते कुलं॥
सुपुत्रेण महात्मा पिता माता प्रसादति। एकः पुत्रो वरः कांतो बहुति निर्
गुणैस्तु किं॥ एकस्तारयते वंशमन्ये संतापकारकाः। पूर्वमेव मया प्रो
क्तमन्ये सं वं धा गिनः॥ पुण्येन प्रापते पुनः पुण्येन प्रापते कुलं। सुग
र्जः प्रापते पुण्येन सत्समात्पुण्यं समाचर॥ ज्ञातस्मत्पुत्रे वासि जन्म नूनं
मृतस्य च। सुमत्पुत्रं प्रापते पुण्ये दुर्मत्पुत्रं पातके स्तथा॥ सुखानां निचयं कं
तसत्यमेव वदाम्यहं। ब्रह्मचर्येण सत्येन तपसा नित्यव्रतैः॥ दानेन नि
यमेनापि क्षमाशौचेन व्रजत। अहिंसा च श्रद्धा वास्ते येनापि प्रवर्तते॥
एतेर्दशविज्ञा गैस्तु धर्ममेव प्रसंचयेत्। संपूर्णं ज्ञायते धर्मं श्रंगैर्गतिं य

चोदरे॥ धर्मस्तजति धर्मात्मानि विधे नैव कर्मणा॥ तस्य धर्मः प्रसन्नात्मा पु
एषः सौख्यं प्रयच्छति॥ यं यं विनयते प्राज्ञ संततं तत्तत्तुल्यं॥ देवशर्मो वा
च॥ सर्वदेवि समाख्यातं सर्व एव मनुजमं॥ कथं पुनरुच्यते विद्यां वै सवंपु
णसंयुतं॥ बहवं मे महानागेय दिता तासि सुव्रते॥ धर्मार्जः कृपासर्गः
पितुः प्राप्तस्तु यानये॥ ममैतदिदं ते कांतेन वती ब्रह्मवादिनी॥ त्ववतस्य
प्रसादेन निस्तुक्तस्तुते पुरा॥ ममना उवाच॥ वसिष्ठं पश्य धर्मज्ञं तं प्रा
प्य यमहामुनि॥ तस्मात्प्राप्य सिपुत्रं धर्मं धर्मवत्सलं॥ नारद उवाच॥
एवमुक्त्वा देवशर्मो हितो ह मः॥ करिष्ये तव कल्याणमत्र मे न
न संशयः॥ एवमुक्त्वा जगामा सोऽहं शर्मो हितो ह मः॥ वसिष्ठं सर्ववेत्ता
रं दिव्यतपतां वरं॥ गंगातीरे स्थितं पुण्यमासनं स्यं हितो ह मः॥ ततो
ह्यालासमुकीर्णं द्वितीयमिव तास्तुतं॥ राजमानं महात्मानं प्रिया च
त्यद्वितो ह मः॥ न तामममुनिदं उवाच पुनः पुनः॥ तमुवाच महातेजा

ब्रह्मसूत्रकः॥ उपवेश्य स मे पुण्ये सुखेन सुमहामते॥ नारद उवा
च॥ उपविष्टः स योगेन्द्रः पुनः प्राह तपोधनं॥ गृहे पुत्रेषु ते वत्स दारा नृत्येषु सर्व
दा॥ होमप्रस्तिमदा पुण्यकर्मणिषु च ते हितो॥ निरामयो सिचांगे शुभमंपाल
यते सुदा॥ एवं मुक्त्वा महाप्राज्ञः पुनः प्राह महीसुरं किं करोमि प्रियं कर्म
मुख्यं ते हितो ह मः॥ नारद उवाच॥ एवं संताप्य तं विप्रं विरामसकुंजज
तेन विप्रो महाप्राज्ञं वसिष्ठं मुनिसत्तमं॥ सहो वाच महात्मानं कुंजजंतपतां
वरं॥ तगवन्मस्त्यतां वाकं सुप्रसन्नेन चेतसा॥ यदि मे सुप्रियं कार्यं च
थेव मुनिसत्तम॥ मम प्रहार्थं संदेहं विच्छेदय हितो ह मः॥ हारिदं केन पापे
न पुत्रसौख्यं प्रीतिः॥ एतन्ने संशयं तात कस्मात्तापाद्ददस्व मे॥ महा
मोहेन संमुग्धः प्रियया बोधितो हि जातपातं मे पित्रस्त्यततवपार्थं समा
गतः॥ तत्सर्वं हि समाचक्षते सदहनाशकं॥ मुक्तिदा तजवस्व चं मम संसा
रबंधनात्॥ वसिष्ठ उवाच॥ पुत्रो मित्रस्तथा ज्ञाता अन्ये स्वजनवांधवाः॥ पं

चनेदास्तसंबंधाः पुरुषस्य जयंति ते ॥ निते सुमनसा प्रोक्ताः पूर्वमेव तवाग्रतः ॥
 कणसंबंधिनः सर्वेति कुपुत्राद्विज्ञोत्तम ॥ पुत्रस्तु पुण्यं पुण्यं तवाग्रे प्रवदाम्यहं
 पुण्यस्तु ह्येषात्मा सत्यधर्मरतः सदा ॥ बुद्धिमान् दानं दानं सत्पत्नीवा
 विदां वरः ॥ सर्वकर्मसु संवीतो वेदाध्ययनतत्परः ॥ सर्वज्ञः स प्रवेदी च देव
 ब्राह्मण पूजकः ॥ याज्ञिकः सर्वविद्यानां दाता त्यागी प्रियंवदः ॥ विष्णु ध्यानपरो
 नित्यं शान्तो दंतः सुहृत् सदा ॥ पितृमातृपरो नित्यं सर्वस्वजन वल्लभः ॥ कुल
 स्मृतारको विद्वान् स्वकुलं परिपोषकः ॥ एवंगुणैस्तु संयुक्तः सुपुत्रः सुखदा
 यकः ॥ अस्मि संबन्धसंयुक्ताः शोकसंतापकारकाः ॥ श्रोतासीत्येतत्किं कार्यं
 फलहीने नति न च ॥ आयांति यांति ते सर्वे ३ः खंदवा तु दारुणं ॥ पुत्रस्तु एते
 सर्वे संसारे हि ज्ञातम ॥ पूर्वजन्म कृतं कर्म यत्तया परिपालितं ॥ तत्सर्वं हि
 प्रवक्ष्यामि मूढतामजुतं पुनः ॥ नवान् शूद्रो महाप्राज्ञ पूर्वजन्मनि नान्यथा ॥ कृ
 षिकर्ता ज्ञानशीलः महामोहेन संवृतः ॥ एकचार्यः सदा द्वेषी बहु पुत्रो न दत्त

वान् ॥ धर्मज्ञैर्वत्तज्ञा नाति सत्संबन्धप्रतिनिष्ठितं ॥ दानं नैव वक्ष्यादत्तं शास्त्रं नै
 व वक्ष्यात्कृतं ॥ कृतं नैव वक्ष्यातीर्थतत्र पात्रा महामुने ॥ एवं कृतं वक्ष्यामि प्रकृषि
 मां पुनः पुनः ॥ पशूनां पालनं पूर्वजवांच क्षिप्तसत्तम ॥ विपुलं तु धनं तद्वत्तो जे
 न परित्यजितं ॥ तस्य व्ययस्तु पुण्यार्थेन कदाचित्प्रया कृतः ॥ पात्रे दानं न दत्तं
 च याज्ञावा दुर्बलेर्न न ॥ कृषि कृत्वा न दत्तं तु न वत्ता धनमेव हि ॥ गोमहिष्यादिकं
 सर्वं पशूनां संवर्षं वै ॥ विक्रयि वा धनं सर्वं संचितं विपुलं वया ॥ तत्क्रयं तं त
 यादीरविक्रीते ॥ सततं वया ॥ ३ः कृतं चिंतितं विप्रमोहितो विष्णुमायया ॥ कृ
 त्वा महार्थमेवं संवृतं ब्राह्मणसत्तम ॥ निर्दयेन वया दानं न दत्तं कुत्रचिक्लि
 देवानां पूजनं विप्रतु वतान कृतं सदा ॥ पर्वथेपि च विज्ञेयो द्रव्यं नैव समर्पि
 तं ॥ श्राद्धकाले च संश्रामे सद्यः पानकृतं वया ॥ जपविदिते साधू रित्तमद्य
 समागतं ॥ यशुरश्राद्धकालस्य स्वश्राद्धे वमहा मते ॥ वंशवातद्वयस्य
 गृहं सत्कापलायसे ॥ धर्ममार्गे न दृष्टो हि कृतो नैव कदा वया ॥ लोको माता

पितामहालोचनः स्वजनवांधवाः ॥ पालितो लोभ एवैकस्मत्काधमं सदेवहि
। तस्मान्दः खीनवासदातोदात्तिलोपादितः ॥ दिनेदिने महातस्माद्दये
ते प्रवर्तते ॥ यदा यदा गेहं दृष्ट्वा मया तिते सदा ॥ तस्मादस्य मानस्तदा
विवक्षितरूपम् ॥ राज्ञो वाचं न प्रसुप्तो लोचं चित्तय मेधिकं ॥ दिनं प्राथमहामो
हे व्यापितो मिसदेवहि ॥ सहस्रं लक्षतां कोटिः कदाचार्बुदमेव च ॥ न विष्यति
कथं शर्वो निखरो वाय मे गेहे ॥ एवं सहस्रं लक्षं च कोटि र्बुदमेव च ॥ शर्वो
निखर्वः संजातस्तस्मान्नेव प्रशाम्यति ॥ ततः काले परित्यज्य दृष्टिमायति
सर्वदा ॥ नेव दत्तं तु तं विप्रचुक्तं नेव कदाचन ॥ निश्चितं नृमिमयेतत्तद्दि
संपुत्रान्न जानते ॥ पत्यमेवमुपायं तु द्रव्यागमनकारणात् ॥ कुरुष्वे सर्वदा वि
प्रलोकान् पृच्छसि सादरः ॥ खनित्रमंजनं वा दं धातुर्वा दमतः परं ॥ पृच्छमा
नो लभस्ये कुरुतस्तथा परिमोहितः ॥ स्पृशंश्चित्तपसे नित्यं कलं सिद्धिप्रदा
यकं ॥ प्रवेशं विवराणां तु चिंतामणिं च पृच्छसि ॥ तस्मान्नेन दद्यो सिद्धि

मंतेव प्रगच्छति ॥ लोचप्रहातिस्ततो सिहाहास्ततो विचेतनः ॥ एवं न्तो
सि विसेदगतस्तं कालवृत्तं ॥ दारापूत्रेषु तद्रूपं पृच्छमानेषु चैव वा ॥
कथितं नेव तद्विज्ञं प्राणानृत्यत्कागतो यमं ॥ एवं सर्वमया व्यातं वृत्तांतं
तव पूर्वकं ॥ अनेन कर्मणा विप्रतिर्धनो सिन पुत्रवान् संसारे यस्मत्सु
शौचक्रिमंतः सदेवहि ॥ मुनीनां ज्ञान संपन्नाः सत्यधर्मरताः सदा ॥ सं
जवंति गृहे तस्य स्य विष्णुः प्रसीदति ॥ धनं धान्यं कलत्रं तु पुत्रपौत्रमनं
तकं ॥ सत्तं के सर्वतो के चैय स्य विष्णुः प्रसादवान् ॥ विना विष्णोः प्रसादे
न मुष्टिं वा न वंति न ॥ मुजन्मचकुले विप्रतद्विष्णोः परमंपदं ॥ ॥ इति
श्रीपद्मपुराणे पातलखंडे वैष्णवमाहात्म्ये देवनागोपाख्याने चतुर्थेऽ
ध्यायः ॥ ॥ देवशाम उवाच ॥ ॥ पूर्वजन्म कृतं पापं वया रम्या तं मे मेव य
त् ॥ शूद्रवै न हि विज्ञेय मदेव वंधनमर्जितं ॥ विप्रवं हि मया प्राप्तं तं कथं हि
जसत्तमा तत्सर्वं कारणं ब्रूहि ज्ञानविज्ञानपंडित ॥ दुर्लभं ज्ञानं ते वर्णजसत्तम

अस्मान्मनुष्यता॥ मानेष्वाहणं च सुतरां सत्कुलोदितं॥ तत्रापीदृष्टि
धात्रार्यासर्वज्ञप्रियकादिना॥ सती सर्वगुणोपेता दुर्लभा सा कुतो न वत॥ व
सिष्ठुवाच॥ यत्तु केचिद्विदुर्लभं पूर्वकर्मधर्माश्चित्तं हि तत्तदहं संप्रवक्ष्यामि
श्रूयतां यदि मन्यसे॥ विप्र एकः सुधर्मात्मा सदाचारः सुपंडितः॥ विलुप्त
लोकावितात्मनित्यं विलुप्तपरायणः॥ स्तान्नाथं मपि तां यानि प्रयात्येकः
समेदिनीं श्रद्धमानः समायात सवगेहे महामतिः॥ तस्य दर्शनमात्रेण
समुत्पन्ना सुधीस्तथा यतो धर्मोदयं गेहे सतामागमनं न वेत्॥ किं किं न ल
भ्यते विप्रवैलव्यं च मेवया॥ दुर्लभं यच्च लोके स्थानोदास्थानमपि स्थि
तं॥ याचितं स्थानमेकं वै वासाय तैतमत्रम॥ सहैव नार्थया दत्तं वया च
सहपुत्रकैः॥ एतन्नामे सतां विप्रसुखं च सुखं हेममा वैलव्यं ब्राह्मणं पु
ण्यमित्युवाच पुनः पुनः॥ सुखेन स्थीयतामत्र गृहे च तव सुव्रत॥ धनोऽस्म
हंपुण्यमयं पुण्यं सौख्यमहं यतः॥ अथ तन्मफलं प्राप्तं मया ते विप्रदर्शनात्

गवां स्थानं परंपुण्यं वा॥ स स्थानं प्रदत्तं॥ अंगसंवाहनं सम्पत्पादौ चै
व प्रमदितौ॥ क्षालितोऽपुनस्तोयैः स्नातः पादौ दधे नहि॥ सद्यो दधिघ
तंहीरमस्तमं प्रदत्तवान् ब्राह्मणाय तदा तस्मै च तदादिष्टोदितः॥
एवं संतोषितो विप्रवृत्ते वसह नार्थया॥ पुत्रैः सार्धं महात्मा गोवैलव्यो ज्ञा
नपंडितः॥ अथ प्रजाते विमले स्नानार्थं मासिमाधवे॥ गंगायां गच्छता तेन
तुष्टेन दयया धिकं॥ वैशाखशुक्लानमाहात्म्यमुपदिष्टं वाग्रतः॥ कारित
स्तुत्यया॥ स नार्थश्च ततो नवान्॥ यथा नवारिधि स मोलोके कोपि
जलाश्रयः॥ तथा प्राप्नोत वैशाखसदृशो माधवप्रियः॥ तावत्पापानिति
ष्टितिः प्रसूहं कलेवरे॥ यावत्कलिमलधूंसीमा सीतेति समाधवः॥ तस्य
वाक् स माकर्ण्य वैशाखे सेवनं कृतं॥ तुष्टेन मनसा विप्रपूजितो मधुसूद
नः॥ अवशिष्टदिनाभ्यं पंचमासस्तस्य वै॥ एकादशीं समारभ्य स्नानं
च विधिना कृतं॥ ब्राह्मणस्य संगे न रवावनुदिते तथा॥ प्रातः स्नानं कृतं

विप्रवेत्ता रवेमासिनावतः॥ पूजितो देवदेवेनामधुहापरमेश्वरः॥ नैवाप्रः स
 कलोमासः स्नानार्थं पूर्वसंयुतः॥ गंधस्तानंचयाचीर्णपिपंचरिनात्मकं।
 तेन पुण्येन संगत्या ब्राह्मणस्य विशेषतः॥ गोविंदस्य प्रसादेन च त्रुब्राह्म
 णतांगतः॥ वस्मात्तन्नासयोगेन प्राप्तमेतन्महाकुलं॥ इत्येतन्मिदेवानां
 सत्यधर्मसमन्वितं। ज्ञायति मासता प्राप्ता साधी सर्वगुणान्विता॥ अवन
 स्म्यहोत्पन्ना सर्वज्ञा ब्रह्मवादिनी॥ रूपमेव परं स्त्रीणां ब्रह्मणं तु महामु
 त्रं। सा लमेव धृतिपंतु ततायं सत्यतेव। औदार्यं च चतुर्थं च पंचमं पुण्य
 मुत्तमं॥ मधुरं तं प्रमदं सुदुर्लभं सत्तमं न हतं। वासतः सत्तमं स्त्रीणां सर्वा
 न्तरणमुत्तमं॥ अहं च तया ज्ञातः शुभं पानवमं किं। सहिष्णुता च दया
 मं प्राप्तिमेवादर्शयता॥ पतिव्रता च विप्रेन्द्रादत्रां योषितां सुतं। एतैः सं
 ऋषिता ज्ञायसाधुते ब्रह्मवादिनी॥ वेत्ता घस्तानमोगेन लब्धपुण्येन मा
 दः। किं किं न दुर्लभं तं प्रापते मासिमाधवे॥ स्नानेन परमेश्वरस्य पूजनेन

यथाविधि। अथ मोहप्रमुग्धो सितस्त्रया व्यापितं मनः॥ पूर्वज्ञानमिति विप्र
 द्रव्यमेव प्रदं चितं। नदत्तं ब्राह्मणे ज्योतिरिनेष न्येमुदेतदा॥ न वंधुवर्जनी
 पुत्रेदारेषु च कष्टं नत। प्रायमानेन नवतललेन एव हि चित्तितः॥ अदवाग्नि
 यनेयस्तत्तोऽः स्वतरेनु किं। तार्थस्तानादितपसा कुले जन्मेवलक्ष्यते॥
 नदत्तेन विनादिषा कंचिदेवोपतिष्ठते। तस्य पापस्य सावेन दारिद्र्यं चामु
 पागतं॥ अपुत्रवान्नवान्नजातः सत्तमं दुःखपीडितः। वेत्ता स्वस्तानमाहा
 त्म्यादपि पंचदिनात्मकान्॥ तदेव हरिपूजायां संगत्या ब्राह्मणस्य हि। ल
 ध्वं कुले विप्रज्ञानमविप्रवमति दुर्लभं॥ सुपुत्रं च कुलं विप्रधनं ध्यात्वं वरस्त्रि
 यः। सुतममरणं चैव सुप्रोत्थाः सुखमेव च॥ यदा दाने धिका बुद्धिरीदा
 यं धैर्यमुत्तमं। प्रसादात्तस्य देवस्य विज्ञोऽयं महात्मनः॥ मारायणस्य
 ज्ञायंते मानसा विप्रवांस्तान्। कुले मासितपो मासिमाधवे माधवप्रिये॥
 स्नात्वा दामोदरं नक्त्या माधवं मधुसूदनं। विशो जेण समन्यर्च्य दवादा

वै० मा०
१९

नानि न क्लितः ॥ ऐहिकं मुखमासाद्य ज्ञानाय तिततो हरिः ॥ अनेकजन्मादि
तपातकावली विलीयते माधवमज्जनेन ॥ सुखोदयं विप्रयथा तमिस्माकचः
स्वयं नृपिदमादि नृपि ॥ चकार विष्णुर्विरलध्वारमास विधिमाधवमेकमा
दो ॥ यमस्यापुं संवचसा विधित्य मनुष्यलोके गमितं न नाके ॥ तस्मादस्मिन्
मायाते माधवे मां सिधे लवे ॥ स्नात्वा पुण्यजले तथैरेवां चानुदिने धुना ॥ पूज
यिवा विधायेन मुकुंदं मधुसूदनं ॥ पुत्रपौत्रधने श्रृण्वंति तानि सुखानि वा
अनुभूयते तस्मिन् स्वर्गमोक्षमवाप्स्यसि ॥ पूर्वजन्म कृतं सर्वं यच्च यापरिचेष्टि
तं ॥ तन्मया कथितं विप्रतवाग्रे परिनिष्ठितं ॥ एवं ज्ञात्वा महाज्ञाग वैशाखे च वि
शेषतः ॥ स्नात्वा सम्पत्तिधानेन मधुसूदनमर्चय ॥ देवमाराध्य गोविंदं ना
रायणमनाम ॥ प्राप्स्यसि च सुखं पुत्रं धनानि हरिमव्ययं ॥ मारदो वाच
ब्रह्मात्मजेनापि महानुभावः स विप्रवर्यः परिवोक्षितो हि ॥ हर्षेण युक्तः
स महानुभावो नृत्वा वसिष्ठं प्रणिपत्य तत्र ॥ आमेन विप्रं सज्जगाम गेहं ता

राम
१९

माह ज्ञायं सुमनां महर्षिः ॥ सर्वं हि कृत्यं मम पूर्वचेष्टितं तेनेव विप्रेण तव
प्रसादात् ॥ तदेव सिद्धे न विकलितं तद्वैवमोहः प्रविमलितो मे ॥ आराध
यिष्टे मधुसूदने माधवे मां सिनिमः सज्जगाम ॥ नारद उवाच ॥ आकर्ण
वाक्यं परमं एतन्मुमंगलं मंगलहेतुरुच्यैः ॥ हर्षेण युक्ता तमुवाच कांतं ध
न्यो सि विप्रं द्रवि बोधितस्तं ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पातालखंडे वैशाख
माहात्म्ये देवशर्मोपाख्याने पंचमोऽध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ देवश
र्ममहाज्ञागः समं सुमनया तया ॥ तथैकनखले पुण्ये गां गायामति विप्रते
वैशाखे विधिना स्नानं चक्रे मे प्रस्थिते रवे ॥ पूजयामास विधिवन्मधुसूद
नमव्ययं ॥ यमेः सतियं मे युक्तो नृत्वा किंचिद्ददौ ततः ॥ हविष्यं नृपू मिश्राया
ब्रह्मचर्यव्रते स्मृतः ॥ कृष्णदितपसा दामो ध्यामन् नारायणं हृदि ॥ तत्र प्राप
स वैशाखं दत्वा मधुतिलादिकं ॥ विप्रेभ्यो लोभं संधत्वा नृत्वा येन स ददितं ॥
अच्छिद्रं प्रार्थयामास ब्रतस्तान सत्सुरातः ॥ सापि साधून् सुमनापति नृत्ति

परायणा। पतिं शुश्रूषते नित्यं स्नात्वा संपूज्य केन च ॥ तौ दंपती ततो या तौ स्व
गृहं साधु हविर्तौ। कृतकृत्य मथात्मानं मन्थयन्ता वसंशयं ॥ तेन पुण्यप्रज्ञावेन
काले कियता किला वज्रवुरमितास्तस्य धनधान्यादिसंपदः ॥ तत्र या विनयो
चेताश्च वारः श्रुतिगोचराः धर्मज्ञावेक्षकानि तस्य पितृमातृपरायणाः ॥ वज्रवु
रमितप्रज्ञाः पुरुषार्थवबोधिताः ॥ विख्याता विधितवज्ञा ब्रह्मज्ञा ब्रह्मतत्पराः
समग्रगुणसंपन्नः संप्रतिष्ठितकीर्त्तयः ॥ तौ दंपती सुखसमग्रसमृद्धिसौख्यं पु
ण्योदयं समुपनुसृततश्चिरेण ॥ स्थानं परंपरममापतु रच्युतस्य श्रीमाधव
समुकृतस्य नृपप्रसादात् ॥ यथैव प्राधवः साक्षाद् दद्यात्तद्वत्तदीधनसमृत्तिं ॥ त
थैव माधवो मासीज युस्तदनवद्वनः ॥ इदं माधवमाहात्म्यं किंचित्संक्षेपतो न
यामयातेकपितृधी ॥ यत्पुराचपितुः श्रुतं ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे वैशाखमा
हात्म्ये देवशर्मापाख्याने षष्ठोऽध्यायः ॥ ॥ सप्त उवाच ॥ ॥ इति तस्य व
चः श्रुत्वा नारदस्य सत्पतिः ॥ प्रणम्य विस्मितः प्राह चिंतयन् मनसा हृदि ॥

वरीष उवाच ॥ त्वमे तद्विमुह्यामः स्वप्नायासेन यन्मुने। शूद्रः पापसमा
चारो लेने ब्राह्मणमुत्तमं ॥ ब्राह्मणं दुर्लभं तत्तात मुकृतेर्विविधैरपि। कथं मा
धवमासस्य स्नात्तेनैवापसौ धमः ॥ न यत्तदा तेन तपो निरुत्तरेन पुण्यसंघेन
परेरपीशाः ॥ ॥ स्नादन्नाहूयतयोर्व्यंतो न ते लभंते वृत्तिदेवतवत् ॥ सगा
धिसूनुर्विविधतपोपि चिरं विधाया निशामेद्वयोः ॥ कृष्णेण लेनेनातवर्ष
पूर्गेरहो कथं विद्वदुतिः प्रयत्नेः ॥ कथं सवर्णधिमणपापः सधर्महीनो ध
नवान्नदाता ॥ पुण्यदनाय स कृतादमुष्मादत्यादिहा वापधरा मरुत् ॥ नार
द उवाच ॥ सत्यमुक्तं च पाशना ब्राह्मणमतिदुर्लभं ॥ तथापि गतयः स
हसा दुर्ज्ञेया धर्मतवत् ॥ विचित्राणि च कर्माणि विचित्राः कृततया यता ॥ विचित्रा
णि च कृतानि विचित्राः कर्मश्रुतयः ॥ कदाचित्कुरुतं कर्म कूटस्थं धदवा
पितृत्वं केन चिकर्मणा सत्यः श्रुतेन परिवर्द्धते ॥ फलं ददाति सुमहकस्मि
न्नपि च तन्मनि ॥ धर्मो गहनसूक्ष्मो यं नीयते न यथा तथा ॥ यथा न तस्य फल

दानस्य श्रयते किं न निश्चयः यत्किंचि कुरुते कर्म छन्नं पापांशं रश्मिः ॥ तदा गत
 कुरु कापि संफलं च प्रयच्छति ॥ कृतस्य तोदुःखं तस्मिन् कृतस्य तोदुःखं तस्मिन् ॥ तथा
 पिवदुःखिः पुण्येदं रिशं याति दारुणं ॥ इदं तं दत्तादा नानासाधिकं लोभवेत् ॥ त
 तलं तत्र तत्रापि मृण्मसं संयोजितं ॥ अनायासमहागा सोयद्यत्पुमहव्यो
 महाव्रतास्ततस्तेषुः सततं कर्षकादयः ॥ सिंहवा प्रादिभूजादौ प्रयासो बहुल
 स्तः ॥ पंचगव्यात्प्रशस्तं तत्र व्रतांगवेन लोभवेत् ॥ इति कर्तव्यं दातुं नमहं च न
 वेत्तदा ॥ तलाग्रादि प्रवेष्टाश्च प्रसूते तत्र तां तरात् ॥ इदमप्यं महवेत्तदिति नेव
 निषामकः ॥ फलं यस्योदयं ग्रास्तेतदेव स्यात्तहोदयं ॥ यथा ल्यनाशो महता मह
 न्नाशस्तथा ल्यतः ॥ किंतस्याधिमुक्तिं गेन तला वा दुल्यनाशानं ॥ अजामिलोपित
 पालदासीपतिरिति स्मृतः ॥ धर्मपत्नीपरित्यागी नित्यं पापपथि स्थितः ॥ म्रियमाण
 मुताकानं च क्रेनायगलेति च ॥ तथा च नाम प्रहणतदं लेने मुदुर्लभां ॥ अनिष्ठयामि
 संस्पृष्टो दहत्ये वहिषावकः ॥ तथा दहत्ये विंदनामव्याजादपीरितं ॥ हत्यायुतेषा

पसहस्रमुग्रं पुर्वेण कोटिनिभे वनं च ॥ सतयान्यश्रीषाणि हरैः प्रियेण गोविं
 दनाम्नानि हतानि सद्यः ॥ विष्णुनक्तिमतावी रयत्किंचिक्किपते लपकं ॥ मुकृतं सा
 धुविउवात दक्षणा पलं नवेत् ॥ संदेहो मन कर्तव्यो माधवे मासि माधवं ॥ समाराध्य
 कलौ चक्रात्तत्रां छितमाप्नुयात् ॥ अपत्यं इवि एं रत्रं दाराहर्म्यं हयागजाः ॥
 सुखातिस्वर्गमोक्षोचनरुहे हरि रक्तितः ॥ एवं शास्त्रोक्तविधिना स्वल्पेनापि न सं
 त्रायः ॥ पापस्य महतोपि स्यात्तदयः सम्पत्तिधानतः ॥ फलाधिकं न वेद्विद्वन्नाधि
 क्वाकावकर्मणोः ॥ सद्धमा धर्मस्य गतयो दुर्ज्ञेया विविधै रपि ॥ प्रियो माधव मासोयं
 माधवस्य महात्मनः ॥ एकोपनुष्ठितो लोके समग्रे प्रितदायकः ॥ पुण्ये न गंगे न जले
 न काले देवोपियः स्नानपरः कथं चित् ॥ आनन्मतो नवह तोपि दाता न शुध्यती
 तेवमतं भमेतत् ॥ पलात्यवक्रियुतलेन सिक्तं प्रदक्षिणावत्तं शिखं स्वकाले
 प्रविशपदग्यः किल जावदुष्टो न स्वर्गमाप्नोति फलं न वाप्यत् ॥ गंगादितीर्थेषु वसं
 तिये वै देवा लये पङ्क्तिगणाश्च नित्यं विनाशायांति कृतोपवासामावोक्तिता

स्तेनफलं लजेयुः॥ जावंततो हक मलेनि धाय श्रीमाधवे माधवमा मित्ततया यजे
तयः स्तानपरो विमुक्तः पुण्यं नृणां वधनस्पदं ॥ इहायेवं पुरा हतमा कर्णयम
ही पतो विवित्रं कथयिष्यामि फलं किमपि कर्मताः ॥ तस्यामाधुना सप्तसादान्
धवस्पदाः ॥ अवाप वेस्वगं काचित्स्वेरि एषि मुक्तं फलं ॥ दिवो दातेति विख्यातः पु
काशी मुखेन वतः ॥ तस्यापत्यं सदारं नारीणां मजव किल ॥ पुण्युक्ता मुनी
लाचरो न नावा रुहा सिनी ॥ दिव्या देवाति विख्याता रूपेणा प्रतिमानु वि ॥ पित्रा
चालोकिता सातु रूपता रूपमंगला ॥ पूर्वव्यसिरागेण वर्तते चारुचो वने ॥ सतां
दृष्ट्वा दिवो दाते दिव्यां देवीं मुतां तदा ॥ कस्मै च दीयते कन्या मुवराय महात्मने ॥ इ
ति चिंतापरो नृवा स मा लोक नरोत्तमं ॥ उपदेशा स्मरा ज्ञानं सप्तकृता चामही पति
चित्रसेनं महात्मा जं समाहूय ततो नृपं ॥ कन्यां ददौ दिवो दासं चित्रसेनाय धीम
ते ॥ तस्या विवाहकालस्य संप्राप्ते समये नृप ॥ मृतो मोचित्रसेनस्तु कालधर्मं लंवे
किल ॥ दिवो दासस्तु धर्ममा चित्रयामास नृपतिः ॥ ब्राह्मणा त्समाहूय पप्र

सा

छनपनंदनः ॥ अहं विवाहकाले तु चित्रसेनो दिवं गतः ॥ तस्यास्तु कीदृशं
कर्मजवलेवं ब्रुवंतु मे ॥ ब्राह्मण उचुः ॥ विवाहो ज्ञायते राज्ञ न कन्यायाश्च विधानतः
पतिर्मृतुं प्रयात् ॥ यो वा त्यागं करोति च ॥ पिता माता न पुंश्चेत न कन्या दोषजा गिनी
अज्ञाता य हि कन्या स्याद्विवाहो द्वितीयो न वेत् ॥ विवाहस्तु निष्पत्तिर्दृष्ट्वा स्मात्
समेपदे ॥ महाधिया धिना नूत त्यागं ह्वा प्रयाति च ॥ प्रजाजितो न वेत् राज्ञ न धर्म
शास्त्रेषु दृश्यते ॥ तस्यां रजसलायां च पतिरन्यो विधीयते ॥ विवाहं तु विधानेन पि
ता कुम्पन्ति संशयः ॥ एवं राज्ञ समदिष्टं धर्मशास्त्रे महर्षिभिः ॥ विवाहः क्रियता
मस्या इत्युचुस्ते द्विजोत्तमाः ॥ दिवो दासस्तु धर्ममा ब्राह्मणोस्तु प्रणोदितः ॥ विवाहा
र्थं महाराज मानसं कृतवान् नृपः ॥ पुनर्दत्ता तदा तेन दिव्या देवी द्विजोत्तमैः ॥ ज्ञेयं सेना
यपुण्या मत्तमेरा ज्ञे महात्मने ॥ मृत्युधर्मं गतो राजा विवाहसमये पिसः ॥ यदा य
दा महाराजो दिव्या देव्याः सप्तमिषः ॥ करोति सपितो योगं विवाहायाति दुःखितः
मर्तापि म्रियते काले प्राप्त लप्सदा तदा ॥ एकविंशति नरैः काले काले मृता ॥

स्ततः॥ ततो राज्ञा महादुःखी संज्ञातः ख्यात विक्रमः॥ समा लोक समाह्वयमं
त्रितिः सह निश्चयः॥ स्वयं वरे महा बुद्धिं चकार एषिधीपतिः॥ अयतेन समाह
ता राजानो विविधानपाः॥ तस्याः स्वयं वरार्थं च बहु बोधार्थतया॥ तस्या स्वरूपं
दुधामृत्युना प्रेरितानपाः॥ संग्रामं क्रिये मरुता स्नेहपरस्परं॥ एवं तेषां द
यो जातः क्षत्रियाणां नरे श्वरः॥ दिव्या देवी च दुःखार्ता रुरोद करुणं ततवा लामालो
कतां राजा रुदती मतिः॥ स्वितो॥ पुरोधसं च धर्मज्ञं तानवं तं तपस्विनां॥ जातूक
र्णं प्रणम्य हविनयानतकंधरः॥ दिवोदास उवाच॥ कथय स्व प्रसादेन किमेत
स्या हि पातकं॥ दिव्या देव्या स्तु मे पुत्रा येनेतच्छ्रेष्ठं कृतं॥ जातूक कर्ण उवाच॥
तस्या स्तु चैष्टिं वीर दिव्यां वदामहे॥ पूर्वजन्म कृतं सर्वतन्मे निगदत मृण्म॥ अस्मि
वा राणां सी पुरा नगरी पापनाशिनी॥ तस्या मा स्ते महा प्रातः सुवीरो नाम नामतः
वेनुपत्ता त्वां समुत्पन्नो धनधान्य समाकुलः॥ तस्य जाया महा प्रज्ञा चित्रानाम
शुचिस्मिता॥ कुलाचारं परित्यज्य राचारं एव वर्तते॥ नमस्यते हि नत्तरि रौद्राह

त्वेव वर्तते॥ पुण्य कार्य विहीना तु पापं चरति दुर्मतिः॥ नत्तरि नत्सते नित्यं मे
रिणी कलहप्रिया॥ नित्यं परगृहं सा तु निरतान्न मते धिकं॥ परछिद्रं समापन्नं
तदुष्टा न्तरेषु र्वदा॥ साधुनिंदा परापापा बहु हास्य करी सदा॥ कुसंगतिरता
चारादुराचारजनप्रिया॥ धूर्ता जिन द्वेष करी सर्वदान्तमाषिणी॥ वित्तार्थे वंसु
वीरो सा बुपयेते ततो परा॥ तया नवानया धीरो नार्यया सहितो निशं॥ यथा मु
खं संकुपते विषयात्मनः सिप्रिया॥ धर्माचारेण पुण्यात्मा स तपुण्यमतिः स
दा॥ सतया मितया सत्या सुमत्या राधिते विजो॥ निरस्ता तेन सा चित्र विचित्रा
वरवर्णिनी॥ स्वेरिणी गण संसर्ग धर्म विद्वेषिणी ततः॥ नमते पुरि संयुक्ता
मुक्ता चारा गतजा॥ सपापनर संयुक्ता रक्ता दृती विकर्मणि॥ कुशला
कुट्टिना कर्म कुशला न र्योषिता॥ गृह संगत सौ चक्रे वक्रेण मनसोदिता
सा धीनारा समाह्वय पापवा केन लोदयेत्॥ नर्मलोतकया केलि प्रयोगोत्पति
हेतुतिः॥ मनां सिवालयेत्यापा मुरुषानां च योषिता॥ साधूनां सा स्त्रियो नवा

परेभ्यः प्रतिपादयेत् ॥ कारयत्येव समं समग्रमविवर्द्धनं ॥ एवं ह शतं च
 कायश्चादेव विधिस्थिता ॥ कालेन निधनं प्राप्ता सततं पापनिश्चया ॥ याता
 तव गृहे पुत्री दिव्या देवी तिची स्मृता ॥ सुंदरी रूपं संपन्ना मुनादिष्टेन नोदिता ॥
 नारद उवाच ॥ इति तस्मै वचः श्रुत्वा दिवोदासोति विस्मितः ॥ उवाच राजन् मधु
 रं ज्ञातुं कर्णमिदं वचः ॥ दिवोदास उवाच ॥ यदीदृशी सा दुरितप्रचारसदृश
 राचाररता जनिष्टा ॥ कथं मम श्रीपतिदेव तस्य महाकुलीनस्य सुतानुसूया ॥
 सुदुर्लभं गतकुले विशालिकुले शुभे श्रीमति जन्म दिव्यं ॥ पुण्येन केनापि मुने
 पवित्रे चित्रा पवित्रेतरकर्मकत्री ॥ नारद उवाच ॥ इति तस्मै वचः श्रुत्वा नृमि
 पस्य मुनिस्तस्य ॥ प्रहस्य किमपि प्रेम्णा वचः सन्तु नमत्र वीत् ॥ ज्ञातुं कर्णं उ
 वाच ॥ विचित्रं चेत्तेन स्यात्स्त्रियाः कथं ममिने ॥ श्रुत्वा तां श्रमलं राजन् तया
 यद्विहितं शुभे ॥ वित्रा विचित्रं सुरैर्यथं च यंती प्रचक्रा मुकविशान्धुन
 धीविहीना न ॥ वेत्ता वन्वविषया वलितश्चरिवा कालेन नागनगरे महति प्र

सिद्धे ॥ कोपितं न समायातः सायं विप्रः श्रमादितः ॥ अटमानो विमूढात्मा
 नगरे नागसंज्ञके ॥ अपश्यन्नगरे स्यात्तं सूर्यश्चित्रा गृहं ययौ ॥ तथा मासानि
 तोत्सर्पं वेत्ता दृष्टयोगतः ॥ पादसंवाहनं स्नानं तां वृत्ता सन्नोत्तमैः ॥ वि
 लासे स्तोषितं मनामनो नृवसामीपिवात् ॥ ततो विचित्रैः सुरतोपचारै
 रदृष्टवुधैश्च तथा ॥ सविप्रः ॥ संसेवितो यं राजनीमशेषा मवाहयत्तावविश्रो
 षलुचः ॥ प्रातः प्रयाणा निमुखः कथं चित् उवाच चित्रा म नुरक्तचित् ॥ सं
 स्त्रावितः संचरितं समस्तं तथा विष्ठां दे कथिता दानी ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ का
 र्यः प्रत्युपकारस्तेतोषितेन मया प्रिये ॥ विमृष्टं वया दुःखं कथयं त्याविश्रोष
 तः ॥ पुरां कथां च वदतां विप्राणां नर्मदा तटे ॥ श्रुतं यत्तत्तुर्वपापघ्नं तदा कर्णय
 सादरं ॥ यो दितं त्रयमपि त्रयततः स्नाति मे षमुपयाति मा स्करे ॥ ता स्करे
 मुदित एव साधवे मासि यो धनि च ये विमुच्यते ॥ संश्रुणु मपि वेत्ता खं यो वहि
 स्नात्ता चरेत् ॥ महापापैः प्रमुच्येत मानवो मासि माधवे ॥ तावन्महापापच

यः शरीरेशरीरिणं तिष्ठति निर्विक्रमः । यावन्मुदानीं सति मे वराणि मुपाग-
ते मज्जति नोदिनेनो ॥ एवमाकलितं तेषां विप्राणां वदतां मया । वैशाखस्तान-
माहात्म्यमनेकदुरितपहं ॥ सोमं स ॥ एतौ प्राप्नोमाधवे माधवप्रियः । अनेक-
दुरितां नो धितरतोषोत्तमुत्तमं ॥ नदूरे शिवने हाच वर्तते सौमरिहरा । तत्र स्ना-
तुं गमिष्ये हेतदा यो भवधा मय ॥ यदि ते रोचते कांते विरक्तं वामनो न वेत् ॥ त-
न्मया वंसमाग ७ वैशाखस्तानमहेतवे ॥ अतित्यंती वितमिदं यो वनं चापि स-
वरं । हेतुर्नरकतामस्य दुर्वारस्तु मनो न वः ॥ आराधितस्तथाहं च पातितो दु-
रिता एव । महता मपि यत्सत्तुं निवारय शरीरिणं ॥ किमत्र बहु नोक्तेन न वि-
लंबोचितः क्षणः । उद्धरिष्ये पि न वतीं विरक्तिर्यदि ते हृदि ॥ चित्रो वाच ॥ स्वा-
मिन्नदृष्टयोऽत्र तय संगति धर्मतः । भवं विरक्तं मच्चेतो नित्यमेतत्तु विद्यति ॥
नूनमेतन्मया शास्त्रे कृतं यत्साधुसंगमः । सद्यः फलति तत्सममद्यमेतानि
सांप्रतं ॥ क्वाः ह मेवं विधापापाकृचा यं साधुसंगमः । अक्षिंसा येन मस्तस्येत

तो नित्यमेतत्तः ॥ तातू कर्ण उवाच ॥ इत्याज्ञां श्रुत्वा तस्तेन सह चित्राय यो-
तदा विद्यमानं च यत्किंचिद्दोषा मुनिनोदिता ॥ ततः परं सोऽपि मुनिर्द्विज्ज्ञा-
देवशाखमालेशिवदेवदेहो ॥ अवाप्य सस्तौ च निदेशमस्ये स्नानाय मद्यो यद-
दोदयात् ॥ रुदमालुरयं विप्रः स्नापयामास तां सदा । यथोदितां विधानेन
चित्रामुचितभाषिणं ॥ वैशाखस्तानमाहात्म्यं तत्र श्रुत्वा तु सामुदा ॥ पठमा-
नेषु विप्रेषु पुराणानि पृथक् पृथक् ॥ यस्य स्मरणमात्रेण हृत्प्राप्यते दुरिता कर-
यथा मूढो दयेनैव तिमिरौघः प्रणश्यति ॥ सा शिवेशिवत नृजले पुनर्नोत्त-
नृजनि करे विधाततः । स्नाततो विमलमानसो दयाचलगतो रवाव नृत्त ॥
तत्र मज्जति रेवायां सेवायां निरता हरेः । वैशाखे दिग्भिन्ना लोकानां पमनीय-
वः ॥ येन र्मदायामिदं शर्मदायामश्रुत्वा नपिशो धयंति । विशेषतो माध-
वमासि मर्त्या जवंत्यमर्त्या धिपलोकजीलाः ॥ आत्मान्मांसं स्मरन्ते नरे वा-
निहंति दृष्ट्वा दशतमजं हि । स्नातः कथं चित्ततयो निजातं संसेविता यच्छति

रुद्रलोकं॥ सकलं माधवं मासं सावित्रानर्मदाज्ञले। सस्त्रो किंचिद्दोहानं न
 क्त्वा विप्रेषु नित्यशः॥ सर्वपापहरं स्तोत्रं शृणोति ह्यप्यहरे। विप्राणां तत्र पठ
 तां संगदस्य हितमतः॥ निमग्नसामाधनमासि पुण्येरेवाज्ञले तत्र महीसु
 रेभ्यः। अष्टिदमासाद्य यथाविधानं तत्रैव विप्रसिद्धं कारवासं॥ कुटीरकं तं
 तुमये विधाय सुदेवनामापि सन्मिदेवः। उवाच सरेवाज्ञले निमग्नविनाप
 रोधादनिनांदयातुः॥ अथ कालेन कियताकाः लधर्ममुपेयिवा न विप्रस्त
 दनुमावित्रा विरेहो वसतानपा॥ तेन माधवमासस्य सुकृतेन तवेव सा। पु
 त्रीतवा न यत्नमदृष्टाय मया तनां॥ तस्मै कर्मविपाको यं यद्दसं सपतेः कुले।
 धेनवं विशदं वीरं दुःप्रापं पापकारिणिः॥ दिव्या देवी वरं न भज्ना तं तस्मां नरे
 तमाय च दत्तं गतीत्यानं जोग सोऽयमुखा निवृत्ता। तस्मात्तस्य पुत्रस्यैव गणिका
 वेपि संगता। स्तावा च माधवे मासि किंचिन्नपि यद्दोहं॥ तस्य दानस्य सा मुंके
 स्नानस्य च फलोदयः। पितृ त्रेता तले लोचमिष्टा जं च यथा निवृत्ता॥ दिव्या न

जोगात्प्रयुजाता दत्तं ते सापितुर्गृहे। वैशाखस्तानमाहात्म्या प्राज्ञकन्यान्
 पापवेत्ता पापकर्मप्रतावात्सा गृहं न गान्महीपते। मुञ्जते विधवा वंच्यः रक्त्रो
 कादिपादितः। तस्य पुत्रान्नराणां गृहं गतं तत्र वत्। तस्मात्कर्मविपाको यं यद्दसं सपतेः कुले।
 स्माः कश्चिदुपस्थितः॥ माधवस्तानमाहात्म्या द्विनेव यमया तनां। महापातपि
 ते वा रसुंदरीमाशुतामवत्॥ एतत्सर्वं भाष्यं तं तव पुत्रा विवेष्टितं। पूर्वज
 नोऽरुवं वा रकर्मिः सदा संनवं॥ ॥ इति पञ्चपुराणे पातालखंडे वैशाखमा
 हात्म्ये विजोपाख्याने नाम सप्तमोऽध्यायः॥ ॥ नारद उवाच॥ ॥ ज्ञात्वा क
 र्णवचं श्रुत्वा मेवमाकर्ण्य रूपतिः। तमुवाच नमस्कृत्य तानि नमुनि आदरात्
 । दिवोदास उवाच॥ कथमेवा विमुच्येत दुःखः दत्तामुने धुना। तद्विचार्य वदन्न
 ह्यनूनाज्ञातं तव वियते॥ ज्ञात्वा कर्ण उवाच॥ दृष्ट्वा तान् महापातकसहस्रः तस्य
 यकारकं। कथयामि महापुण्यं येनेयं सुखिनी जवेत्॥ अथ काश्रपमतिप्रायः
 प्रवक्ष्यामि तवाग्रतः। स्वल्पमप्यनुतं कर्म महापातकनाशनं॥ यथा हरे ध्यानि

वलेनपापंविनाशमायातिमहत्तममं। शतसुतामाधवमासिदानस्नानेन
 योर्विलयं प्रयाति॥ यथाहरेर्जीतिप्रदेशनागानरूपंतिरुर्वेप्रययास्तप्रेव। नू
 नंहरीमेप्रगतेविभातस्नानेनतायेविहिरितयेन॥ देहसायेनतेमस्पनगाइ
 वपातकाः। विप्रवृत्तिरुदेहलेखनेनोपातिनिमित्तं॥ तस्यादेशापिनुशाल
 दिमादेवीपुनः स्वयं। ह्वादेशात्तत्रवमं कृत्वापापहरंस्तवं॥ नविहीनर्तसं
 योगसुखसंयोगनागिनी। मुदेकोपिमुद्रातेस्तिपांयदेशाधिपोवली॥ वैशाखे
 मासिरेवासांस्नानपुण्येनचरते। तस्यैदेवमुतां देहिनिमुद्रांस्नानतस्तथा॥
 माधवस्यपुनस्तोत्रश्रवणमाधवस्यच। संदेहोन्नतकर्तव्योद्विचित्रं पशुपतपते
 इहामुनपुलंतस्यसमक्षं पुण्यकर्मणः॥ नारद उवाच॥ इत्याकर्ण्यैवमुदितो
 राज्ञात्तच्छिस्तंततः। कारयामासतांपुत्रीतातकएवेदितंविधिं। वीरसेने
 नतेनैवपांयदेशाधिपेनसा। पुराजनेकमुद्रादिवादेवीविवाहिता॥ वुनु
 जेनरिविषयान्चिरं सुवरितव्रताः। वीरसेनेनमुद्रादूर्ध्वजमकृतेनच॥ ए

तत्रेकिंविदारगतंअवरीषसमासतः। वैशाखस्नानमाहात्म्यंकिमन्यो
 तुमिच्छसि॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपातालखंडेवैशाखमाहात्म्येअष्टमोऽध्यायः
 ॥ अवरिष उवाच॥ पापप्रशमनंस्तोत्रंश्रोतुमिच्छामितद्विज्ञो। यस्यश्रव
 णमात्रेणपापराशिर्विलीयते॥ धन्योस्मनुगृहीतोस्मिन्नावितोस्मिन्नुत्तंविधिं
 विकर्मोत्पतितंयस्यश्रवणदेवहीयते॥ चित्रंकिमत्रमधुसूदनदेवतस्मा
 सस्यपुण्यश्रवलेरिहमाधवस्यादानैरवशुविहितैश्चधराययासाहोविंद
 त्रामपठनादपितस्यलोकः॥ तदेवपुण्यं परमंपवित्रं गोविंदगेहेगमनायय
 त्रातदेवलोकेमुकृतेकशारंयुच्यतेकेशवनामसत्रं॥ मन्त्रेमुनेमाधवमा
 समेकं पापापहं सर्वत्रमेकमेवं। तथाचमेकिंचिदहोचरित्रंमेनेविधिहोसि
 हरेस्तस्यकृ॥ तस्मैवमेकिंचिदहोचरित्रं पुनः एवित्रं वदविश्रजसं॥ सतउवा
 च॥ वचः समाकर्ण हरिप्रियस्यप्राप्तीमुनिस्तस्यनृपस्यविप्राः। समाधवस्ना
 नसमुत्सुकोपिकयारसेनाहसमाधवस्य॥ नारद उवाच॥ मन्त्रेमहीपालमि

यो मुकुन्दकथारसात्तापविधिं विमुञ्च। व्रयासमं माधवमासधर्मस्नानादिसर्वं
हरिदेवतेन॥ इति तं यमाधर्मैर्धर्मैर्धर्मैर्वचः॥ अहोरात्राणि पुण्यार्थे म
येतं वैश्वं वि॥ किंचिदस्यापि तिष्ठति॥ अस्मात्तपि
नो वक्तुमलं विस्तरतो रितं॥ यत्र मत्तान्तात्रेणापेता मुक्तिमुपागताः॥ माधवे
मासिते पापात्तर्मासलिते परे॥ पुरातीर्थप्रसंगे न तामकोपिमही सुरः॥ मु
निनामैतिदिश्यातो धर्मैर्मासतदा कमुचिः॥ पुक्तः श्रमदमात्मा च ह्यंति सं
तोष संयुतः॥ पुक्तः स्मृति कार्थेषु मुक्तिरुत्तिविधानवित्॥ पुक्तो मधुरवा
केन संमुक्तो हरि श्रुते॥ पुक्तो वेददत्तं संगे त्रिकालज्ञानवान्मुनिः॥ स्वकर्म
निरतो धारोद्धया लुः प्रियंवदः॥ दयालु रतिमेधावी तत्र निद्रासलः प्रियः॥
माधवे मासिने गयो स्नानार्थं प्रतिसंनरन्॥ अग्रतः पंचपुरुषान् ददन्ती
वदः शितावः॥ परस्परमसं सगं कारिणः॥ कृत्वा विमहान्॥ छट्छाया मृगमि
तसमा सीतान वस्त्रितान्॥ पश्यंतो हि सुखमिदं रिती दिश चेतसाः॥ ताना

लोकादि त्रमेष्टं तपामास विस्मितः॥ अत्रांतिकेन गन्तव्ये विपिनेदीन
वेष्टिताः॥ चौराणां विकानेते दूरे ते संगं गतः॥ परस्परं च चापंतः कृत्वा
स्तव पुमिषः॥ वदागम्यते सर्वे दृष्ट्या मुनिमादरात्॥ वदंतं लिपुटो नृवा
प्रणम्य चुरिति स्फुटं॥ पंचपुरुषा ऊचुः॥ नमो नमो तं पुरुषो त्रमेन विज्जामा
नं चरितेन मासः॥ यमहे विप्रदया लुमुखं वाचं समाकर्णय नो सि मे त्र॥
नमानिह तानि तनार्द नस्परोपकाराय चरंति विष्टं॥ नवा दशानीति वयं
विचार्य विस्मापयामः मृणालदिधि नः॥ संतः प्रतिष्ठादीनां नो देवाः कृतपा
पिताः॥ आर्त्ता नामात्रिहंता रोद नृता देवसाधवः॥ अहं पंचालदेरीयः सत्रियो
वीरबाहनः॥ ब्राह्मणं हतवान्मेहा छरेण नृच देधिना॥ तं वासुदेविहीन
स्तुतिलकेन विवर्जितः॥ अस्मादि दगाती पेतां ब्रह्मस्रोतमिति नृनः॥ ब्रह्मस्रा
याति पापाय मिता मे सं प्रदीयतां॥ एवं सर्वेषु तीर्थेषु नमन्न त्रास्मि चागतः॥
ब्रह्महत्या न मे द्यापि प्रयाति मुनि सत्तमा॥ एवं मे वर्षमेकं हि यती तं नरतर्ष

म॥ दहमानस्यपामेनश्लोकाकुलितचेतसः॥ चंद्रशर्मापरोविप्रोयोयं संल
लक्ष्यतेविप्रो॥ मोहाकुलितचित्तवापु रुधातकउच्यते॥ नवसन्तागधेदेशे
संतप्तः सन्तप्तैस्ततः॥ देवारसावपि पुनस्तमन्निहसमागतः॥ शिखासूत्र
विहानस्ततिलकेनवि वर्जितः॥ मया ए एरु रृत्नातंसत्यमेवावदक्षित्वा
सतापपुण्येहि क्रोधाकुलितचेतसः॥ महामोहगतेनापिपण्यावैधातितो
रुग्नेऽंतेनपापेनदग्धोमोवर्ततेश्लोकपीडितः॥ तृतीयोयंपुनःस्वामिन्दे
वशर्माप्रमार्दितः॥ मुरषोवाहाहो ज्ञातो मोहाद्वैरूपाप्रसंगतः॥ एष्टोमया
यमपिमेपयाहृन्तयेयावृवीत्॥ आत्मनश्चेष्टितंसर्वमनस्तापेनपीडितः॥ नि
रस्तःसर्वलोकैस्तानार्याबंधुजनेरपि॥ तेनपापेनसंलिप्तोऽन्नमन्नत्रायमाग
तः॥ चतुर्थोविद्वरोनामवैरूपायंगुरुतत्पगः॥ मोहात्तासत्रयंयावद्वैरूपात्त
तांचमातरं॥ बुभुजेमविदेहस्थं ताततवस्ततश्चिरं॥ ५ः॥ रितोप्यागमः॥ मू
न्नमन्निहमुनेपुनः॥ पंचमोयंमहापापपापिसंसर्गकारकः॥ प्रसहंधनलो

जेनस्तेयादिकृतवानघं॥ वैश्वोक्तिणतदेः॥ अंतस्तत्सस्कोऽज्ञेः स्वयं॥ नि
 विस्मानसोदेवानंदनामेहसंगतः॥ एवंपंचापिण्यपिष्टाः स्थानमेकमुपाग
 ताः॥ कःकस्यापिनसंपर्केजोतनाष्टादनादिनिः॥ नक्रयेतिमहाज्ञाविना
 बाह्यंदिजोत्रमं॥ मविश्रांत्यासतेचेदेनस्वयंतिचुसंस्तरे॥ एवंदुःखमा
 सीनानानातीर्षेषुवेयताः॥ नास्मादंयातकंघोरंप्रयातिमुनिसत्तम॥ इ
 दंनैवतंहीयंतंप्रसन्नानिमनांदिनः॥ वदन्तिदुरितघातंसाधोस्तेपुण्यदर्श
 नात्॥ अथज्ञातदयःस्वामिनूयथापापक्षयोहितः॥ जायतेकरुणाधार
 विप्रवेदार्थविधिप्रज्ञा॥ आश्रानामार्गमाणानांप्रज्ञातपमुपेयुषां॥ मोहादवा
 प्रपापावांमेवोद्धर्तसितिस्त्रितं॥ नारदउवाच॥ तेषामितिबवःश्रुत्वामु
 निशाममिस्त्रितः॥ इदमहविचार्येतिकरुणावरुणालयः॥ अयमज्ञानत
 :प्राप्ताःपातकाःसत्यजाजिणः॥ अनुतापयुतातस्मादनुग्राह्यामयाधुना
 मृण्मधुमेवच॥ सत्यमूर्खवाहुर्वदाम्यहं॥ यन्मयांगिरसःपूर्वकृतंमुनिसमा

वै. मा.

३०

ग

गमे॥ दृष्टं वेदेषु शास्त्रेषु कृतं गुरुमुखात्तथा॥ विष्णुनाराधितेनादौ सत्यमुक्तं
 चतुर्वर्तः॥ वत्सि श्वरसादन्त्या न गुरुर्जनकादपि॥ न पात्रमस्य द्विप्रेतो न देवः के
 शवात्परः॥ न गंगाया समतीर्थं न दानं गुरुत्वीर्यं न गंगा पञ्चतन्त्रं न पञ्चदश
 तूपा समं व्रतं॥ न नार्यया समं मित्रं न धर्मो हि यथा यथा॥ न दत्तं न त्रयं न सौख्यं
 न गार्हस्पत्यं न गोधरः॥ न सत्यात्तरः न चारौ न संतोषं न सुखं॥ न माधवस
 मो मासो महापापहरः परः॥ विधिना नुष्ठितो न कृत्वा न धुम्पद न वस्त्रजः॥ गंगा
 दिषु च तीर्थेषु विषे षेणाति दुर्लभः॥ प्रायश्चित्तातिशयं हि द्वादशाक्षमुखा
 निच॥ तावद्भर्तुं हि पुरुषा मावन्नायाति माधवः॥ वैशाखमखिलं मासं यः स्ना
 ति हरितत्पद्मं॥ हरिपादममुक्तं सलिले विमलाश्रयः॥ एव सर्वपापानां हं
 ता दृष्टस्तथापि॥ नित्यपापौघनिष्कृते वक्तुं तस्मिन् किञ्च नरो॥ वैशाखमासे
 सवनामनूजमस्मिन्नामिष्टेति श्रेयः॥ मेघस्थिते संप्रति नर्षदायाः शर्म
 प्रदेवारिणि वारिताये॥ दुर्लभा हि महानद्यो माधवे मासि सर्वत्राः॥ ततोऽपि दु

राम
३०

ध

त

र्लना गंगारे वाचयमुना तथा॥ एतासु तिरुषु प्रायः प्रायेकमपि सादरं।
 यः स्नाति माधवे मासि विषापः सहर्षि व्रजेत्॥ तस्मादहो महमया सुकृतैक
 सारं वैशाखमासं॥ नारायणमुदातिगम्य॥ मत्तं नु हं तमुनिमानवदेव तुष्टेरे
 वाजलेति खिलयापनयापहसे॥ एवमुक्तास्ततः सर्वमुदितामुनिना सह।
 दृष्टो नु यमुस्ते च शंसंतो दृष्टममुतं॥ मुनिश्राममुनिगच्छंसे स्नपानुगतो न
 रे॥ ददर्शपि संप्रसूतः पिशाचा नष्टमीषाणां॥ कुर्वतो विविधान् शकान् न
 मंतोऽपि संप्रसूतः॥ ऊर्ध्वं के शोर्धरकाक्षः कृष्णदंतकृशोदशन॥ अरुणैकं द
 काकांते दृष्टपाणी यवद्विति॥ समुखं धावतो दृष्टा तपसं विप्रमानसः॥ न मे
 नारायणयेति रक्षस्तेति चाब्रवीत्॥ मातृगणयेति मोहिधाममाकर्ण
 धर्मे कनिधातमुच्चैः॥ सवांतरं ते मनसा पिशाचा ययुर्निजा दृष्टवन् न लब्धं
 विषापमनसो दृष्टा मुनिश्रामविलोकात्तान्॥ उवाच मधुराक्षी केयूरं विहृ
 ताननाः॥ किं वा केन कृतं कर्म येन प्राप्ताः श्रवैरुति॥ कथमेवंविधाः सर्वदुः।

खितोतावतीषणाः॥ प्रेताकुचुः॥ हृदिपासादिता नित्यं नाना दुःखवयाकुलाः
हृदिदुर्वृत्तिनः कूशान्दसंज्ञाविशेषः॥ नत्तामीमोदिशः क्वापिमहामानवधाति
नः॥ यदेतद् दुःखमाख्यते तदेवमुत्पन्नं॥ प्रजातस्मिन्धरं ज्ञातिनास्करे दय
दर्शनात्॥ अवाताशयत्वं॥ सुखेर्जायितं॥ वकीलं॥ विप्रमुप
जायंतावयं॥ दर्शनेनेव ते विप्रनामभवत्तो हरे॥ नत्तामीमोदिशः क्वापिमहामानवधाति
ज्ञातादयाजयः॥ विनः नृयत्पयमूवुद्धिक्विदप्यस्य॥ प्रतीक्षापुनरिति प्रायो
नृणां वैलव्यदर्शने॥ अहंपर्युषितो नाममूवको यं द्वितो हम्॥ नृगोशोध
कस्यास्यः पंचमो यचलेखकः॥ षष्ठो यमिति वादुष्टः सप्तमो यं विदेवतः॥ नि
त्यं याचनकस्य यमहमः कष्टदायकः॥ मुनिशर्मो वाच॥ प्रेतानां कर्मज्ञाता
नां तामानिजसतां कुतः॥ किंतु कारणमुद्दिश्य येन यूपं सनामकाः॥ प्रेता
कुचुः॥ मया स्मृतं सदा नृकं दत्तं पर्युषितं द्वितोः॥ आत्मे सति निराशं च तेन
पर्युषितो सम्पदं॥ गिष्वा मिष्वा पशुश्च द्रममाणो यस्वजावनः॥ स्वयं यामा

सतेनामो सूचको भुवि रातुरः॥ नृगोशोधकः॥ प्रेतावाचितः सुधितेन
वे॥ एतकारणमुद्दिश्य नृगोशोधकः सत्तमः॥ गृहोपरिसदा स्नादुत्तममेते
नपापिता॥ एतकिं नाक्रमत सतेनामो शोधकः सत्तमः॥ मोनेनापि स्थि
तो नित्यं पादेनालिखते महं॥ अस्माकमपि पापिष्टोलेखको लोचनसंयुतः
गुणिनो यं गुणानुबेष्टि निर्गुणो च गुणज्ञतां॥ अम्यसंज्ञा सियोगी च वागु
ष्टोसौ ततः सत्तमः॥ नास्ति क्व जावा दनिशं पितृदेवतमानवान्॥ नमस्यते
च स कर्मपापस्ते तविदेवतः॥ सदा याचनके मिष्वा मिष्वा दौर्गत्यदर्श
कः॥ स नृतो द्वेजको लुधसेन याचनकः स्वपं॥ एतिः पूर्वकृतैः पापैर्मुक्त
नरकयातनां॥ प्रेतास्ते दूरं तादय पुनर्ज्ञाता स सुखिनः॥ एतत्ते सर्वमा
स्मातं आत्महत्यां संदृष्टं॥ प्रष्टुं च यद्विदुः प्रष्टुं च यद्विदुः प्रष्टुं च यद्विदुः॥ ब्रा
ह्मण उवाच॥ प्रेतावाह विनिवृत्तिं सर्वथा हारमूलकाः॥ युष्माकमपि ब्रा
ह्मणो नृमिष्वा मितवतः॥ प्रेताकुचुः॥ एतद्वा हारमस्माकं सर्वसहवि

कैमा०
३२

उक्तमन्त्रनामैस्तेस्त्रीजितानिगताणि च । द्वाहीनिविहाननिमेतन्मन्त्रैवमुक्ते ३
हितं । यं श्रुत्वा निदमेव त्रसन्मन्त्रोपनिमित्तः ॥ शेषमत्रपुरीषेणयो
षिदंगमलेन च । गृहाणितमन्त्रोच्चारितेतामुंजतिनवे ॥ स्त्रीदथा
कीर्णानि प्रकीर्णेषु स्वरं लिख । कृतं । तानि मन्त्रेण विप्रैः तन्मन्त्रं
यत्रा नत्रा गृहे वा च । शौचं हीनाश्रयो जातः । कथं होमं सत्तन्मेतास
मुंजते । गुरुकान्त्रं नार्चते स्त्रीजितानि गृहाण च । द्वाहीनिविहान
मितासन्मन्त्रैवमुक्ते ॥ न यत्रा मयोगे हे पूजंते न वरस्त्रियः । यत्र दुर्जन
मगस्त्रियो सामहेव यं ॥ न यत्र हरिश्चैवाचानकथायत्र वै सत्वा । न यत्र वै
स्त्रीप्रीतिः प्रेतास्तत्र विमुंजते ॥ येषामेव गृहे प्रेता मुंजते ते पितृवरं । प्रेता
नवंति पापेन निजं बंशविनाशकाः ॥ न पामेता यते त्रसन्मन्त्रं दतो ज्ञो
नंति न ॥ अस्मात्प्राप्य चान्य किं निदुःखं न भवति ॥ निर्विषः प्रेतमावे
नष्टमस्तीदृशतां ॥ यस्यानत्रा यते प्रेतो मुक्तिः प्रेतवतो यथा ॥ तासां
उवाच ॥ एकादश्यादितिः पुण्येव तैरभ्युक्तकार्त्तनैः । देवतातिथिपूजाति

राम
३२

गुरुपूजातिरवहं ॥ आचारैः साधुचरितैः श्रुतिस्मृत्युदितैर्दिनैः ॥ पर्व
श्राद्धक्रियाद्यैर्यथा विधिविनिर्मितैः ॥ दयादानदमदांतिनालश्रेष्ठानि
वादयैः ॥ श्लेषमादितिर्धर्मैः प्रेतानः सुः कृतेन वै ॥ गोविप्रतीपमरपर्व
तामनदा नदाश्च सप्तनूनसंगाः । यो वंदति वंधुतनं विनातः प्रेतानलोलकेन
वती हनूत ॥ तुला मकरमेषेषु प्रातस्तनं विधाय यः । न ह्यदा मोदं देवं
माधवं मधुसूदनम् ॥ क्रमादव्ययते युक्तो विप्रो दपि मानवः । गंगादिपुण्य
तीथेषु तस्य पुण्यमनंतकं ॥ न शोचो न पितृशत्रुः कर्तुं शक्नोति स्वयं
तुः । दशनादैर्देवस्यापि मुक्तिः प्रेतवतो न वेत् ॥ कर्त्तुं शक्नोति स्वयं वा दंत
प्रादा मोदं विप्रः । तपसा मुन्यमं मा संनयमः धववद्वज्रं ॥ तानां माधवं
मा संमधुसूदनं देवतां । उग्रमंसं वंशं मानां यो कं मुक्तो विदुः ॥ येनैव सा
धितेन स्यात्सर्वकृतं हि साधितं । ब्रह्मविद्यामतामेति धर्मलक्ष्मीधर्मकार
णं ॥ तस्यां वा सोपतो मा सो माधवो मोततः सत्यः । न माधवस मोदो यथा

देवेषु निश्चितं ॥ तथा सर्वेषु मासेषु न मासो माधवः समः ॥ तस्मात्माधवमासस्य
 माहात्म्यमपिशक्तिः ॥ कृत्वा विमुच्यते त्रैलोक्ये नितः किं विधानतः ॥ सतां संज्ञा
 षण्ण देवपुण्यतीर्थनिषेवणात् ॥ नारायणयेति पुनः कदाचिदप्युक्तं ॥ दपि
 पृथगेपातवैः सर्वजनैः ॥ कृतिपरायणः ॥ गतिषो न दत्तं त्रेतनदत्तमपि मु
 क्तये ॥ परोपकारनैपुः ॥ एततो न स्यात्सर्वैरपि ॥ प्रेताणां भित्तस्त्यातुरे वा वा
 रि ॥ माधवैः ॥ १ ॥ शेषास्थिते ज्ञानाधेनैरनुदिते नरेः ॥ पंचैवेते पुनर्नो हि
 ज्ञातया ॥ कदाचिद्वा ह ज्ञातुमायांति वदसाममेव कुरुण्यतः ॥ तावत्तुवंत
 स्मृतिरेवोपेति न ॥ तत्रैव च नोति श्लोकाः ॥ श्रीनर्मदावारिण्या वदेव न
 चानिजस्मानविधि विधाया निर्माद्य पुष्पानपि नाम तस्मान्कुरु स्वस्वपुत्रानि
 हनामदेके विधाने ॥ तस्मात्माधवमासि दानानि मज्जयामीति दयाति वदः ॥ ए
 वं दिनत्रयो नैव पुक्तिर्वः त्रैलोक्ये नितः ॥ नामदर्शवदुस्त्वाममात्रेणैव संनृ
 पः ॥ नारायण उवाच ॥ एवमुक्ता ततस्ते स्म प्रतीक्षन्ति हृदि तः ॥ मुनिशर्मण्य

राम ३३

२

यावेतैरनुयाते स्तुपंचतिः ॥ तत्र गच्छन्तु स्तुतिर्वा दद्यात्पुण्या विधिस्तु
 पयामासर्तमिना ज्ञामतो दर्शननिर्मिता ॥ स्मृताय ननु निनातीये स्तापिताना
 मतस्तथा ॥ मेताः पुण्यवता तेन भद्रो मुक्ता दिव्ययुः ॥ तेषां पितृ पंचधैवरे
 वातले निमग्ना वसुकेव तस्य ॥ श्रीमाधवे मासि विवर्ण देहास्तदा विस्त्रवले कि
 रुचो वदन्तु ॥ पापप्रशमनं स्तोत्रं आवितं मुनिशर्मणा ॥ तस्मिन् सर्वलोकानां ता
 तास्ते वरकांसयः ॥ तेषां तेषां पदं तां विदस्तत्र तमानवा ॥ तथापि तस्य शं
 सेताया पसं ससं कथा ॥ मुनिशर्मनुशोधेन ततो धर्मप्रमाणतः ॥ इति हि वा
 जवदा एवमदेते विमते नमः ॥ स्नातानां माधवे मासि मुकुंदहृदयात्मनां ॥ पा
 पप्रशमनं स्तोत्रं एव तां मिह सादरं ॥ चित्रं किमत्र यद्युक्तिरपि तेषां पसं कथा
 त ॥ सर्वेषां मेव पयानां शय ॥ स्तिरिद्यं पता ॥ यत्तात माधिनः ॥ सिद्धत्वा तीर्थे
 वगाहना यतः प्रेता सुते पापाः स्तापिता नाममात्रतः ॥ स्मृताः पुण्यवता तेन
 मोचिता मुनिशर्मणा ॥ इत्येवमाकर्ण्य गिरं नमः ॥ स्यात्तु तामाशुततो म

३३

॥ १॥

[illegible]

राम

३४

मोक्षते ॥ २॥ अगोविंदस्तु ॥ यनकशावाडुकुतंडः कृतं पापं श्रमया
त्मनो मोक्षते ॥ ३॥ अविंति तंडं स्तुति वरावर्तिना ॥ अकार्षमद्यमस्तु
तछमं नमके श्रव ॥ ब्रह्मण्यदेवगोतिं दपरमार्थपरायण ॥ जगन्नाथ जगद्वा
तः पापं प्रशमयामुत ॥ यच्चापराधे मध्याधे सायाधे च तथा निद्रि ॥ कायेन
मनसा वा वा कृतं पापमजानता ॥ जानता न हृषीकेश पुंडरीकाक्षमाधव
नाम त्रयोच्चारणतः सर्वपातु मम हयं ॥ हारारं मे हृषीकेश पुंडरीकाक्षमा
वसं ॥ पापं प्रशमयामायातु वा कृतं मम माधवं ॥ यच्छं जगत्स्वयं स्तिष्ठ नृत्त्वमे
नायन्यदा स्थितः ॥ अकार्षं पापमस्तु कं कायेन मनसा गिरा ॥ महदल्पमपि प्रा
योडये निरका बहं ॥ तत्पापं प्रशमं सर्वबाधु देवेति कीर्तनं ॥ परं ब्रह्म प
रं धाम प्रविशं परमं च यत् ॥ अस्मिन्मकार्तिदेवि त्वो यं प्रापितं तत्र एव तू ॥
यत्प्राप्य न निवर्तते मं भस्मना दिवर्जितं ॥ त्वय मस्तत्सदं विष्णोस्तत्सर्वं श्रमय
न्वयं ॥ पापप्रणाश तं स्तोत्रं यः पठेष्ट एतयादपि ॥ शरीरं मनो सेवज्जितैः कृतै

वे.मा.
३७

न्यायप्रतले॥ अग्निघातांस्तथासौम्यान् हविष्मंतस्तथोष्मपात्रा॥ कथान
 लोवर्हिषदस्तथापितृगणानपि॥ यमायधर्मरात्रायसर्वज्ञतत्तथायचाउडुं
 वरायदध्वायनीलायवरमेहिने॥ वृकोदरायचित्रायचित्रगुप्तायवैनमः॥
 तर्पयेत्तपितृन्तत्तथासतिलोदकचंदनैः॥ दर्शनाल्लिखत्प्रपतःप्रेतांस्तौं
 स्तर्पयेन्नतः॥ मित्रादीन्ममोत्रेणतथा मातामहानपि॥ संतर्प्यविधिरास
 र्वान्निमगंनमुदीरयेत्॥ चेबांधवाकांधवावायेत्यतन्मतिवांधवाः॥ तेर्ह्ये
 मखिलायांतुयेवास्मत्तोयकांक्षिणः॥ आचम्यविधिवत्सम्पणालिखेत्प्र
 मप्रतः॥ अकृतानिसपुष्पालिखतिलारुणचंदनैः॥ अर्घ्यं दत्वाविधानेनस
 र्पनामानकीर्त्तनैः॥ नमस्तेविश्वरूपायनमस्तेब्रह्मरूपिणे॥ सहस्ररश्म
 येनित्यंनमः॥ सर्वतेजसे॥ नमस्तेरुद्रवपुषेनमस्तेनक्तवत्सल॥ पद्मनाभ
 नमस्तेस्तेस्तुंडलांगदजूषण॥ नमस्तेसर्वलोकेशसुप्रानामपिबुध्यसे॥
 सुकृतंउकृतंचैवसर्वंपश्यतिसर्वदा॥ सतदेवनमस्तेस्तुप्रसीदममजा

रम
३१

५

स्करादिवाकरनमस्तैस्तुप्रजाकरनमोस्तुते॥ एवं सूर्यनमस्तुतस्तुप्रकृ
वाप्रदहिणो॥ द्विजंगांकांचनंस्पृष्टा॥ पश्चाच्चस्वर्गहंजनेतु॥ आश्रमस्यांजतः
पूजंमि॥ वापिपूजयेत्॥ पूर्वतश्चेदगोविंदं गृहेचनियतात्मवान्॥ पूजये
रुक्तिगौरान्तुनेनयत्रयथाविधि॥ दिग्गोमादपिवेशायेयोर्द्वयेनाधुसूद
नं॥ सर्वसंकसंयावदर्वितस्तनमाधय॥ माधवेमासिसंप्राप्तेमेवस्यैकर्म
साहिलि॥ केशवप्रीतयेकुर्यात्केशवव्रतसंचयं॥ दद्यादनेकदानानितिला
अप्रभृतीन्वापि॥ केशवप्रीतयेजन्मसमुद्भूतपातकांतकशलिना॥ जलंनशर्कर
राधेनुमुत्तानिच॥ विष्णुमानेनदेधानिदानाभाषितसिद्धये॥ वैशाखं
कलंमासंनितस्नायान्ति॥ त्रिंशद्विंशतिः॥ जपन्तुहविष्मधुकुशांतःसर्वपापैःप्र
मुच्यते॥ एकजलमथोनक्तमयाविश्रमतांशत॥ माधवंमासिपःकुर्या
ल्लजतेसर्वमाश्रितं॥ वैशाखेविधिनास्तनदपंगद्या॥ देकंवहि॥ हविष्म
ब्रह्मचर्यंयत्तुशय्यानियमस्थितिः॥ व्रतंदानंदमोदेवमधुसूदनपूजनं

वे० मा०
३८

अपि जलमसहस्रोऽंशपापं दहति दारुणं॥ यथैव माधवो ध्यातो विनाशायति
किं विभं॥ तथैव माधवे स्नानं निपमेन विनिर्मितं तार्थं चानुदिते स्नानं तिले
अपि तत्तर्पणं॥ दानं धर्मघटादीनां मधुसूदनपूजनं॥ माधवे मासिक्रवीति
मधुसूदनतुष्टिदं॥ तिले दकसुवर्णं चार्कं च रशेहिनीं॥ पादत्राणत
पत्रां बुकुं मानुदघादिजातिषु॥ त्रिसंध्यं पूजयेदीनां न क्तितो मधुसूदनं॥
साक्षादिमलयाक्ष्मासमुपेतं समाहितः॥ सुवर्णतिलपात्रैस्तत्राक्षणा
न क्तितो न ह्यप्येदपात्रैर्घोत्रलहत्यां अपो हति॥ वैशाखे मासि यः
स्तावाप्रातर्नद्यां समाहितः॥ पूजयिवा हरिं तत्पापुष्यैः कालोऽन्यैः फलैः॥
पूजयेद्ब्रह्मणान्नक्षत्रपाषंडालापवर्जितान्॥ यश्चापि निस्वपुरुषो माधवे
मासि माधवेऽष्टावर्चनविधानेन पूजयेन्मधुसूदनं॥ सर्वपापविनिर्मुक्तं पि
तृणां तारयच्छतं॥ तर्पयेद्भक्तगोदानैरन्नाद्यैर्धनसंघैः॥ अत्यद्विष्टं यथा
शक्तिस्तोकं स्तोकं समाचरेत्॥ स तत्र तत्र साहस्रं नशो कफलताम्रवे

राम
३८

तान्न च माधितयंत स्मरद्वारिद्र्यं न दं धनं॥ स विष्णुः न क्त्वा तायेत धन्यो जन्म
निजन्म निपावच्छासहस्राणां त्रातमष्टौ शरं न वेत्त॥ तावत्सर्वे विसेदी शक्त
पतिश्च पुनर्जीवता न स चे विविधान् लो गान् विदुष्य च यथा सुखं॥ माधवस्य
प्रसादे न माधवे लीयते पुनः॥ मृतराज तत्र ब्रह्मा मिसमा स्नानाधवर्चनं॥
वेदिकं तां त्रिकं वापि मिश्रकं पापनाशनं॥ अतस्तानंत पारुष्य पूजा कांड
सर्वे हरेः॥ संक्षेपं च ए विष्णो मिथया वदनु पूर्वशः॥ वेदिकं तां त्रिकं मिश्रं
श्रीविष्णोस्त्रिविधो मयः॥ अथाणामाप्तिनेने वविधना हरि मर्चयेत्॥ वेदि
को मिश्रको वापि विज्ञाहानां विधीयते॥ तां त्रिको विष्णुः तत्कृष्णस्य सृष्ट्या पि
प्रकीर्तितः॥ यथा स्वनिगमने लो लं द्विजं प्राप एतन्मया॥ यथा यज्ञे तमां न
त्वा अक्षया तं निबोधये॥ तत्प्राप्यं हि ले तो वा स र्गेषु ददित्वा द्विजे॥ इमे
न न क्तियुक्तो वा स्वपुंरं तममा मया॥ पूर्वस्नानं प्रकृवीत धीत दंतो गशु
इये॥ उजयो ह पि च स्नानं मंत्रैर्हृदयादिना॥ संक्षोपा स्यादिकर्माणि

वे. मा. ०
३९

वेदमंत्रोदितानि च ॥ पूजांनिःकल्पयेत्सम्पूजकः कर्मपावनः ॥ शौच
दास्यमया लोहीलेख्यालेख्या च सेकती ॥ मन्त्रोपमा मणिमयी प्रतिमा एवि
धा स्मृताः वलाचलेति द्विविधा प्रतिष्ठा त्रावमंदिरं ॥ उद्वासावाहनेन स्तः स्थि
रायां प्राधवा च न्ना ॥ अस्थिरायां विकल्पस्यात्स्यं डिले तुल्यवेद्यं ॥ स्नापनं तु
विलेखाया मन्त्रपरिमा र्त्तनं ॥ द्रव्यैः प्रसिद्धिर्देवस्य प्रतिमादि घमापिनः ॥ न
कस्य च मया छजे कृदि ज्ञावेन चैव हि ॥ स्नानालंकरणं श्रेष्ठं अर्चयामेव स
यते ॥ स्यं डिले सद्य विन्यासो वक्रावा स तु तं हविः ॥ सूर्ये च वर्तुलं श्रेष्ठं मलि
लेखालिखति वि ॥ अक्षयोपहतं श्रेष्ठं हरी न केन वा र्थपि ॥ गंधो धूपः सुमन
सोदा पो नो चैव किंपुनः ॥ श्रुतिः संवृत संज्ञा ॥ प्राग्दर्शैः कल्पिता सनः ॥ अ
स्नानः प्राग्दग्वा चैव अर्चयामेव संमुखः ॥ कृतत्वा संकृतत्वा सां ह र्था चो
पाणिना मृजेत् ॥ एकलत्रा प्रोक्षणी च यथा वडुपसा दयेत् ॥ तदस्ति दे
वयज्ञं द्रव्याणां तानमेव च ॥ प्रोक्षणा त्राणि त्रीण्यग्निः स्तोत्रे द्रव्यैश्च

राम
३९

साधयेत् ॥ पिंडे वा द्युति संसिद्धे कृत्य अस्यां परां ममा ॥ अर्वांती व कलां
ध्यायेत्तावां ते सिद्धिं ज्ञातितां ॥ तथात्मज तया पिंडे व्याप्ते संपूज्य तन्मयः ॥
आवाहयामि हि पु यज्ञां प्यतस्तमंगं प्रपूजयेत् ॥ पाद्य स्नाना ह्णदी स्नानु
पचारान्म कल्पयेत् ॥ धर्मादिति श्रुतवन्तिः कल्पयिष्यामं हरे ॥ पयस
ष्टदलं तन्म कर्णिका के सरोज्जले ॥ उन्नाभ्यां वेदतं त्राभ्यां हरे रुजय सिद्धये
मुदन्नं पां च जन्म गदा सा पु धनुर्हलं ॥ मुशालं कौस्तुभं मालां श्रीवत्सं दुर्ग
नायकं ॥ नंदं सुभंदं गरुडं प्रचंडं चंडमेव च ॥ महाबलं बलं चैव कुमुदं कुमु
देक्षालं पुर्णं विनायकं व्यासं विष्णुं कौमुदं मुशालं ॥ स्वे स्वे स्थाने नृनिगता
न पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः ॥ चंदनो मीर कर्पूर कुंकुमा गरुवा सिंते ॥ स
लिलेः स्नानयेत्तन्त्रे निःस्पृहा विजये सति ॥ स्वर्ण धर्मानुवा केन महा पुरु
ष विद्यया ॥ पीरुचेनादि सूक्तेन सामनी राज्ञादिति ॥ वस्त्रोपवीतान
रणं पत्रगंधानुलेपनैः ॥ पाद्यमाचमनीयं च गंधं सुमनसो दत्तान् ॥ गंध

वे० मा०
४०

वे

धूपोपहायाणि दद्याद्देवप्रदयार्चकः॥ गुडपायसमर्पणं चित्राक्षुलीरूपमोद
कं॥ मंत्रं दत्तिसंप्रतिवेष्टं संप्रकल्पयेत्॥ अंतर्गोमर्दनादन्तर्दंतथा
वालिषेवनां॥ अन्यादिंजीतनत्पादिगुणसिद्धिरुत्पन्नं हं॥ विधिनाविहिते
कुंडे मेखलावर्तवैहितिः॥ अग्निमाधयपत्तिः॥ तस्मिन्नेत्यादिनोदकं॥ प
रिस्तीयधिवर्तुस्सुदकोधाययथाविधि॥ प्रोक्षणास्त्राद्युपाणिप्रोक्षणा
वाहयेत्ततः॥ ततः ज्ञानदप्रमंशं खचक्रगदं बुद्धेः॥ जमचतुर्जं जं जं
पञ्चकिंजल्कवा रुसां स्फुरकिराटकटककटिसूत्रवरांगदं॥ श्रीवत्सव
त्तमं ज्ञानकोकुनोवनमालिनं॥ ध्यापन्नम्यर्च्यदासुणिहविषानिघ्नानि
च॥ प्राणा न नागावाधारेदवावाप्तुतंहविः॥ बुद्ध्यात्ममंत्रेणो
दगाचा - - - धर्मादिनो यथासाधं मंत्रैः स्विष्टकृतं बुधः॥ अत्यन्ता
यनमाकृत्य पाषंदिनो वलिहरेत्॥ मन्त्रमंत्रं जपेद्ब्रह्मन्मन्त्रं नारायणा
त्मकं॥ दवाच मनमुच्छिष्टं विधक्तेनायकल्पयेत्॥ मुखवासं सुरनिमंत्रं

राम
४०

ब्रह्माद्यं यथाहं येत्॥ उपगायन्तु एतानि कर्माणि पत्तिनयनहरे॥ मन्त्र
यां प्रावयेत्तु एतन्मुहूर्तदणिको न वेत्॥ स्तवे रत्नाववेष्टोत्रैः प्राकृतैर
पि॥ स्तुवा प्रसी दक्षगवन्मूर्तिवन्दे तदंडं वत्॥ शिरस्तत्तादयोः कृदावा
हुत्वां च परस्परं॥ प्रपन्नं पाहि मा मी नृजीते मत्पुत्रहा एवात्मा इति त्रेधां
हरेर्दत्तां शिरस्या धाय सादरं॥ उद्धारयेच्चैव द्वा संतो तिस्रो तिस्रस्तु
नः॥ अर्च्यदिष्टं यथायत्र अर्चया तत्र वाचयेत्॥ सर्वतृतेष्टात्मनि च सर्वा
त्मानमवस्थितं॥ एवं क्रियायोगपथैः पुमांश्चैदिकतां त्रिकैः॥ अर्चंतु जय
तः सिद्धिं हरेर्विदंत्यनी श्रितो॥ तामर्चं संप्रतिष्ठाप्य दिवं कारयेद्दंडं॥
पुष्पोद्दामानिरम्याणि पूजायां त्रोटका मितानि॥ पूजादीनां प्रवाहार्थं
महापर्वस्तथान्वहं॥ देवापणपुराणा मन्त्रदवासा युज्यतामिवात्मा॥ तमे
वतिरपेक्षेण नक्तियोगेन विंदति॥ नक्तियोगं रालजने एवं यः पूजयेद्वा
यत्कृत्वा प्रणिपातधूलिधवलंतद्वर्षातद्वज्रं तनेनेत्रे तपसा तिते सुकवि

वे० मा०
४१

येयाप्याहरिहृत्पत्तो। सावुविनिर्मलेन्द्रांखधवलायामाधवव्यापिनीमाति
क्रामदुनापिणीप्रतिमुह्यास्तोतिनाशयणं॥ मूलमंत्रेणकर्तव्यंस्त्रीमू
देरपिपूजनं। प्रदयास्वपुरुदिष्टमार्गनात्येनवेष्टावेः॥ इदंतेसर्वमाख्या
तंवाचतंमाधवार्चनं। विशोमान्माधवेमासिन्धुमेतत्कुरुते॥ सप्तउ
वाच॥ इत्येवमाकर्ण्यचोविचित्रेपुण्यंपवित्रंविधिर्दत्तम्। प्रणम्यव
द्यांजलिगृह्यत्वासकोतुकानागवतप्रधानः॥ अंवरीधउवाच॥ समस्त
ज्जीवलयेस्वरोहमयाहताहोविविधोघसेवी। गोविंदपादंबुजदत्तवि
तःस्वचित्तसंसेविनममिदेवः॥ विख्यातगजोवितवंगरत्नंतिरंतरंधर्म
रुचिर्यशस्वी॥ सौंदर्यशोयेदियदानशीलः। सुपुत्रवातस्मिजितारिवर्गः
॥ केनापिपुण्येनपवित्रवृक्षितातोहमीदृगुलसंगतिश्रीः। इयंपुनःश्री
रिवपुण्यमूर्तिः। लब्ध्वाकृतःकांतिमतीवकांता॥ इदंमेसुकृतंसर्वपुण्य
नानिचष्टितं। समादिशमुनेसम्पकसर्वज्ञोसिदयानिधे॥ नारदउवाच॥

राम
४१

इयंरूपवतीनामवेष्टासीदत्यज्जमानि। शंप्रतंतपयाजार्थासत्तवाग
तिमुंदरि। वेष्टाधर्मेणवर्तंतायथोक्षिष्टेनजापिणी। कुर्वताकिलकर्मा
णिशुनानिदिशसासनात्। देवदासदूतिख्यातोहेमकारोजवानत्तत्। पू
र्वज्जमानिचैतस्यारुचिर्नर्तानुजंगमः॥ इयंनवंतंजज्ञतेरुमास्त्ववती
पुनः। इत्यर्थंरम्यंक्षमेस्थिताविज्ञनमुत्तमं॥ आकर्ण्यैकदाधर्मवेशा
खस्तानसत्तवं। नृनेः। आवितीतोयेस्तातंमेषगतिरवो॥ दानंदत्तवती
दत्तावेशात्तवतीमुदा। ब्राह्मणेषुनमस्कारंनत्वादरपुनः॥ स
तयादेवदासस्तंकोधितःस्तेहयंत्रितः। कृतवान्बुद्धितस्तानंमाधवेमा
सिमादरात्तत्रहेमापुगस्यादितृतीयामतिनिर्भला। सुवर्णकारंस्तो
वाचदेवदासंतपादरात॥ वेष्टाउवाच॥ उत्तमंभूरुसोवर्णमधुस्तद
नमभ्युतं। पूजयिष्यायवैरेवमेतेःसंतर्पवात्रलं॥ ब्राह्मणायप्रदास्या
मिब्राह्मणानामनुज्ञया। दानमेतत्पुण्येपुपद्यतेतत्रचाक्षयं॥ अक्ष

वे० भा०
४२

येति तृतीयाशौ ब्राह्मणेभ्यः कृतमयः॥ शुक्रावेशाखमासस्य तदह्य
फलप्रदा॥ अस्यांदास्यामि तं हेमं मधुसूदनमयं॥ नारद उवाच॥ इति
तस्य वचः कृत्वा मधुरहेमकारकः॥ चक्रे सुवर्णप्रतिभासं नृणां पि सुंद
रं॥ सप्तजवेन धर्माय मिति चौर्यविवर्जितः॥ यथादिष्टस्य त्रयस्य प्रतिमां
लक्षणां वितां॥ ददौ सापि विधानेन स्तावा विप्राय सुंदरी॥ पूजयिवात्तस्त
स्याम हयासांति यौ नृप॥ कालेन नृपते वेत्ता सा मृता धर्मनिष्ठिता॥ दिवो
दासोपि स्मृतो मृतः स्वाया युषद्वये॥ तेन पुण्येन नृपा जहेमकारो नृप
त्तमि॥ सप्तमासि महात्मा नृप मन्त्रोपगुण संयुतं॥ सापि रूपवती वेत्ता तेन ध
र्मलतेन वत्॥ माता कांतिमती कांता प्रणयेण परिप्लुता॥ विविधा वाम
ना वीरकर्मिणं पूर्वसंज्ञवा॥ विचित्रा गतयस्तास्ता ज्ञायंते न बुधैरपि॥ त
मेतं माधवं मासं प्रतिकार्येण संज्ञायः॥ गोपितं तेन देवेन ब्रह्मणमाधवेन
च॥ असाधुसंगैरपण धात विद्यैरसंयतैराश्रमधर्महीनैः॥ अज्ञततीर्थैर

४३

राम
४२

कृतव्रतैस्तेन लज्जते माधवमासि धर्मः॥ गोविंदकेशवमुकुंदहरेमुण
रे लक्ष्मीपुत्रा समधुसूदनरुद्रा विष्णो वाणीवरानवदते वसतीति शेषं
वेशाखमाससि यमो घटतेन तेष्वां॥ ये साधुसाधु वचनातिहितोद्यता
निनाकर्णयंति न हरेस्वरिता मृता नि॥ पशुंति येन कजलापति केतता
नि वेशाखमाससि यमं न हिते लज्जते॥ सुश्रूषितान गुरवो न वराय क
न्यादत्ता प्रमाम समये समलंकृता येः॥ अध्यापितान तनयविनयादि
धर्मवेशाखमाससि यमं न हिते लज्जते॥ मृत उवाच॥ इत्येवमादिश्रु
तिनरि नृमामं श्रुतं मंत्रविदगणैः॥ स्नातुं यमो माधवमासि गंगा मम
चित्तेन सदा सुखैः॥ विधिं सराजापित तस्त्रकार वेशाखमासस्य मु
निप्रणीतं॥ पञ्चासमं पुण्यधिया तमेवं विचिंतयत्पूर्वजप्रचारं॥ ॥५॥
तिश्रापयपुराणे पातालखंडे वेशाखमाहात्म्ये नारदां वशीषसंवादः स
माप्तः॥ ॥ अथ यजुः॥ सतसत महाप्राज्ञ जीव जीव वृत्तं समाः॥

यद्यप्युपसमयं स्याद्विताङ्गतोहितं । तदहोपि नृपो वागम्यतंतवा
 पायं पायं न तथा मोवधं मजत दुत्तमं ॥ सत उवाच ॥ अत्रा पुदाहरंती ममि
 तिहासं पुरातनं । संवादमादिको लस्य जगता जगती श्रुत्वा ॥ अट्टमहस्वा
 लिचो घ्रायो विस्तारेण पुनः स्त्रयः । एवं नवसहस्राणि योजनानां विधा
 यच ॥ वामपादं धूयात्तु उधता मोवसुंधरा ॥ दिमं वृषसहस्रं वेदं धूया
 धारिता मही ॥ धर्मस्थान प्रसंगेन सोवाच विनयाद्विभुं । दृष्टिमुवाच ॥ ए
 ते द्वादशमासा विषष्टिर्दिनरात्रयः । एषां किमुत्तमं पुण्यं प्रियं च तव के
 रावा ॥ पवित्रः कार्त्तिको मासः कला संस्थे दिवाकरो । मकरैः स्ये रवौ मा
 सः पुराणे पावनस्ततः ॥ मेषस्थे माधवो मासो जास्करे पछते बुधैः । म
 र्गशिरां चोषि मासो नां पावनः परिकीर्तितः ॥ एवं मासाः पवित्रास्ते वासरा
 ः के प्ररिकीर्तिताः ॥ युगादयो युगांताश्च तथा कल्पदयो परे ॥ शर्वे ज्योष
 थिकं मासमेते ज्योदेव पावना । सर्वयज्ञमयं श्रीमन्नेकं तिष्ठति मेवदा ॥

आदिवराह उवाच ॥ विधिना विधिना चैव ये जयंति नराधरे । माधवे
 प्राप्तिमां सत्कृतैः श्रया ज्योत्स्महं सदा ॥ हरण्ण होवरा रेहेनाथवे
 नमधुर्हतः ॥ इति देव्या बुजावेलोचमयस्मिन्समुद्रतः ॥ त्रेतायुगं त्रयी
 धर्मो ज्ञानं वर्णमदस्थितिः । माधवे मासितदन्तजेन मे माधवः प्रियः ॥
 त्रेतायुगं तृतीयायां मुक्तायां मासि माधवे । प्रवृत्तं च त्रयी धर्मप्रवृत्तास्ते
 प्रवर्त्तिताः ॥ अहमा सोमते लोके तृतीया हरिवदन्तः । स्नाने दाते चने
 आदे जपे पूर्वजतर्पणे ॥ मेव च यतिवैविक्तुं आहुं क्वंति यत्नतः । तसं
 ददति दाना विधमास्ते धार्मिकानराः ॥ ये जयंति हरिं नित्यं मधुरैर्विवि
 धैरपि । माधवे जयते गोमांसे ज्यस्य दधिकं फलं ॥ स्नानं दानं जपो होमस्त
 पो यज्ञप्रतादिकं । वैशाखे दत्तं देवितस्य पुण्यं तत्तत्फलं ॥ मन्वंतरा
 णिको ह्यस्तु दशापंचदशसहस्रं । मच्छरीरगतस्तु सर्वदुःखविद्वर्जितः ॥
 यद्यपि सुगृहाः सर्वे मर्द्धिलिगेनैव नराः । प्रातः स्नानेन वैशाखे सर्वे

वे० मा०
४४

सोम्याजवंतिते॥ वेनाखेमामियो विप्रान्नोन्नयेरु क्लितसरः॥ सिक्थेसि
क्थेनवेत्तृसि निरुणं पुगसंख्यया॥ यत्तु तत्र मधुराधिकोन्नानिपे
वायवासनतिदूदकन्नानाति॥ छत्रं नगणिचरणी नितरदणानिध
न्यास्तएवपरितोहरितोषणानि॥ विरोषादिहदातव्यातिलामधुसम
विता॥ धनयिम हतेदीर्घउरितक्षयहेतवे॥ एवं कृतेनयत्पुण्यप्रापते
मनुजैश्चैतान् तैर्नगणितं याति वर्षकोटिशतैरपि॥ पुत्रपौत्रादिसं
पत्तिः दीर्घाशुविषयेषोचितं॥ इहाप्नोति परत्रापि मह्यं प्रतिपद्यते॥
अनेकजन्मा जितपातकावली विलीयते माधवमल्लनेना॥ जन्मस्यत
त्रोषसिपुण्यतीर्णं यथाविधानं संपद्येत्तमांवा॥ यः परित्यजेत्वेनाखं
व्रतमन्युपाचरेत्॥ सकरस्यं महारत्नं हिवालो हंचयाचते॥ सप्तउ
वाच॥ एवं स जगत्सर्वमादिदेवो वदद्विजुः॥ माधवं मासमुद्दिश्य जग
त्तं जगतीधरः॥ किमत्र बहु नोक्तेन नतदस्ति महीसुराः॥ यदप्राप्येन

राम
४४

नेनामिमाधवेमाधवार्चनात्॥ एतद्विप्रपुरावृत्तमिहार्थेपरत्तु
तोवाह्यस्य च संवादं यमस्य च महात्मनः॥ सध्वं देवो महान् ग्राभी ब्राह्म
णानां बभूव हः॥ गंगायमुनयोर्मध्ये यामुनस्य गिरिरथः॥ विद्वांसस्तत्र न
यिष्यन्त्राह्येणाश्रयं सदा॥ अथ प्राह यमः किं विसृज्यं कुरुणिगले
रक्ताक्षमूर्धरोमां॥ अंकाकजं घातिनासिकं॥ गच्छं ब्रह्म ह्येषा जेग
वाब्राह्मणं मानय॥ वसिष्ठोऽत्र तं विप्रं नामतो यत्तदक्षकं॥ इमे निवि
ष्टं विद्वांसं मध्यापकमना रते॥ आज्ञां मानयेयास्तं स गौत्रं तस्य शर्मा
तः॥ सहिताश्च पुहस्तो न तु लोध्यय न जन्मना॥ आरुत्या न तथा विद्वैः स
मस्तेरेव ससमं॥ तमानयथादिष्टं पूजाकाराहितस्य मे॥ एगहाप्रतिरू
लेतुयाकारं यमशासनं॥ तमेव चानयामासात्॥ तत्रोच्यमेतद्यः॥ त
स्मै यमः स मुपाय पूजां कृत्वा न धर्मदित्वा लोकवलीगतारोषो न्यत्रा
नीयतामिति॥ सप्तउवाच॥ एवमुक्ते तु वचने धर्मराजेन सदितः॥ उवा

वे० मा०
४५

च धर्मराजं तं निर्विघ्नं गमने न वै ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ कस्मादहमिहानीतः
कस्मात्प्रेरय मे पुनर्यातुं नैवोत्तरेत न मर्त्यलोके पुनः प्रजो ॥ यम उवा
च ॥ इह स्त्रीणां दुष्टां पुंसां वासः पुण्यवृत्तं न देतु ॥ अयं धर्मराजस्य लो
को धर्मैकिकर्तितः ॥ सौख्यमस्ति रयं स्वर्गो धर्मराजो महीसुरः ॥ पुण्य
पुण्यानुरेणैव तूनां सुखदुःखदः ॥ पापिनां यमस्योस्मिन्नानी
रयदायकः ॥ तथा पुण्यवतां सौख्यस्वर्गदो धर्ममूर्तिमान् ॥ गच्छ विप्र
चमयेव निधयं स्वयं चागतः ॥ अद्यापि दूरावर्षाणि आयुस्ते परिकी
र्तितं ॥ त्वये तदा मुघः प्राप्तौ लोकस्यास्मत्तविष्यति ॥ ब्रूहि वाटं यथा स्वे
रंकरवाणिकि न सुत ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ यत्कृत्वा सुमहत्पुण्यं स्वर्गः
स्याद्ब्रूहि तन्मया ॥ सर्वस्महि प्रमाणं च धर्माधर्मविनिश्चये ॥ यदि देव
मया सम्यगागतं नित्यमंदिरे ॥ तद्ब्रूहि कर्मणा केन पतंति नरके नराः
ब्रूति केन च स्वर्गं तत्सर्वं कृपया वद ॥ यम उवाच ॥ कर्मणा मनसा

राम
४५

वाचा ये धर्मविमुखानराः ॥ विलुप्तकृतिविहीना ये नरा निरयणमिनः
कुलमे देव तद्धर्मं यस्तत्क्रात्यं समाचरेत् ॥ कामाद्यादिवा सोहा
त्सयातिनकीर्णः ॥ आयात्सयात्तकश्चेव यासानां च विवर्जकः ॥ विर
ता विलुप्तकृतिवसन्तुक्तेन रका बहून् ॥ अदवापि तदेवैवो विप्रैर्मोम
त्यबंधुसु ॥ विरक्तो म्रियते पापः स याति नरका बहून् ॥ सर्वाण्यन्यानि
सिद्धानि पाकत्रे दं करोति यः ॥ अवैश्वदेवो जुंझात स याति नरकं नरः ॥
बहुद्रो हेणूता नो यन्नयंति धर्मं क्षिताः ॥ धनवंतो निरयणा दंलिका
ः स्वजागिनः ॥ नास्तिक्या दयवालो ज्ञात्तोहा काले यथोदिते ॥ ज्ञात्वा
न प्राप्तं कुरुते पश्यंते नरके पुते ॥ दीयमाना विप्रस्य ब्राह्मणेभ्यो ति
पापकृता ॥ विघ्नमाचरते यो मीनरो निरयणोः वेत् ॥ समाप्य दक्षिणं
लज्जाटङ्गात्तेको विमोहितः ॥ नास्तिक्यं च निरतो नरः स्यान्नरका
लयः ॥ असहिलतया संस्यगुणानां कारणं विना ॥ महत्पापं समुत्त

वे० मा०
४६

नेकारणं नरकस्य तत्। निर्दोषां मुहुदां प्राप्योत्पत्ते कालेन पातियः
हृदयं कलुषे कृत्यान् नरोत्तिरये पतं ॥ अधर्मधर्मभित्तियो वदेनो
हवशांतः ॥ हेतुको नास्तिको यस्तु स नरोत्तिरया लयः। मनसा यो
मत्ता वेन मत्ता मावा स्यावदेत ॥ अवमन्य च ये योतिन गन क्रीर्तनं
नराः ॥ ते संति नरयंघोरं निपतं हेतु कर्मणा ॥ पश्यंते जगवद्भूतं त
मसा सस्य रिद्धं ॥ अरुवा तत्प्रमोहो दिते योतिन र कालये ॥ वि
ना पशधेन नरा रुता पत्रा स्थिन्न वेदना ॥ तर्जंति सकल त्रये ते योति
नरकं नरः ॥ नष्ट एतेति गुरो वकिं धर्मशास्त्रं न यो नरः ॥ परेषां चेत
सः केश कारी निरय गो न वेत् ॥ पश्यतां वेधुवा लाता मेका की मिष्ट
मन्त्रियः ॥ स्याति नरकं लोका देवलो दशरकः ॥ तुलाम कर मेधेषु
प्रातः स्नानं न यश्चेत् ॥ नद्या दिषु न नास्तिक्य तस्य स्यान्नरकोच नः ॥
वेत्तं वं न मा लोका ना मुत्थानं करोति यः ॥ प्रणया द रतो विप्र स न

राम
४६

रो नरकातिथिः ॥ काष्ठे वा त्रं कुलि वा पि मूलै रस्मि ति रेव च। ये माणा
ननु रूंधंति ते वै निरय गामिनः ॥ आरं पुरुष मीमांसा तं सर्व लोका ग हेतु
रा ॥ न चिंतयेति ये विस्तुते ये निरय गामिनः ॥ हेतु वृत्ति दह छेदं याति छे
दं च ये नराः ॥ ज्ञा रा छेदं च कुर्वंति ते नरा नरको कसः ॥ आगता न लो
ज नार्था य ज्ञा स एत दृष्टि कर्त्ता न ॥ यः पश्येत् केत म्हात्मा स ते यो न
रकातिथिः ॥ स नार्थं वेत्तं दं दी नरो गार्तं दृष्ट येव च। ना तु रूंधंति ये म
हास्ते यो नरकातिथि नः ॥ नियमांस्तु समादा यये पश्चाद जितेन्द्रियाः
विलोपयेति ता म्हात्मा स्ते वै निरय गामिनः ॥ यत्नं विप्र गणांति
नराः स्वर्गं दया लवः ॥ समासे नैव कस्य मि किं चिन्ने गौर वा दहं ॥ ये च
येति हरि विस्तुति स्तुवर्त मना तना ॥ ना रा य म्हात्मा दं कृत्वा विमदो न च तु
र्लुजं ॥ ध्या नति पुरुषं दिव्य मच्युतं च ॥ मया लोका ते ते मुत स्या नं
कृति रे मा सना तनी ॥ इदमेव हि मां गत्वं इदमेव धना र्जना ॥ श्री वित

वे० मा०
४९

६

श्री

सफलं चेत घटा मोदकान्नं ॥ कीर्तनादा मुदेव स्पविस्फोरमितने
जसः ॥ इति नतिविलीयं ते तमांसावदिनोदये ॥ गाथागायंति ये विलुर्वि
स्तुवानादिवेष्टिताः ॥ साध्यायनिरतानि ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ सर्वा
नल्लेखा न्यरित्यथ विष्णुमेव स्तुवंति ये ॥ स्वधर्मनिरता वीरा ते नराः स्व
र्गगामिनः ॥ वा मुदेव उपासकानां पिपापकृतोत्तमाना नोपसर्पंति
वे विघ्नामर्षताश्च दारुणाः ॥ नान्यत्पश्यामि संतानं विहाय हरिकी
र्तनं ॥ सर्वपापशरा मने प्रापश्चित्तं क्षितोत्तम ॥ ये पाविता प्रहृष्टंति
प्रियंदवा वदंति च ॥ त्यक्तदानफला ये तु ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ वर्ज
यंति दिवि ये दारुणा सर्वसहाश्रयो ॥ सर्वस्याप्रयत्नाश्च ते धन्याः स्व
र्गगामिनः ॥ वियतामपि ये दोषान्न न वदंति कदाचन ॥ कीर्तयंति तु
तान् चैव त नराः स्वर्गगामिनः ॥ ये परेषां प्रियंदवानवितर्पयंति मत्स
राश्च प्रहृष्टाश्चातिनंदंति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ प्रहृष्टौ च निहृष्टौ च

राम
४९

श्रुतिशास्त्रोक्तमेव च ॥ आचरंति प्रतीता ये ते नराः स्वर्गगामिनः ॥
ये मूना एषां शरांश्च कर्मणा मनुजानि रा ॥ रभ्यंति न स च स्याः ते नराः
स्वर्गगामिनः ॥ अज्ञानानुयणो क्लेशविधिना संतपंति ये ॥ पुरोयका
रनिरता ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ यस्मिन् कस्मिन् कुले जाता दक्षा
वतो यशस्विनः ॥ शत्रुक्रोधाः सदा चातले नराः स्वर्गगामिनः ॥ नि
दिता निद्रा कुर्वंति कुर्वंति विहिता निद्रा ॥ आत्मशक्तिः च विह्वलये
नराः स्वर्गगामिनः ॥ मनोवाक्कायिके धर्मे श्रद्धां यः कुरुते सदा साधु
नां सं मनोयश्च स न वेदेव तातिथिः ॥ वन्दो वेगं मनो वेगं यो नैव मुद
रो न वै ॥ उपस्य वेगं सह ते सः स्वर्गगामिनः ॥ येषां गुणेषु संतोषो
रागो येषां श्रुतं प्रति ॥ परमार्थमतिरेकं ते शिष्टाः स्वर्गगामिनः ॥ ब्रतं
रक्षति यः कीपातश्चिद्वदति मत्सरतः ॥ विधो मानावमाना न्याजात्मा
नंतु प्रमादतः ॥ मतिरक्षति यो लोनामतिरक्षति कामतः ॥ धर्मरक्ष

वे० मा०
४८

रु

निदुःसंगात्स्तेनराः स्वर्गमंदिरः॥ एकादश्यां च विधिवदुपवासपरा
यणाः॥ मुक्ते तरेसि ते पक्षे तेनराः स्वर्गागमिनः॥ मातेव सर्ववाला ना
मोषधरो गिणमिच रे सुखं सर्वलोकानां निर्मितिकादशीतिधिः॥ ए
कादशीसमं किंचित्पापत्राणं न विद्यते। तामुपोष्य विधानेन पुरुषा
ः स्वर्गागमिनः॥ एकादश्यां द्विधेः पापं यत्कृतं न वति धिताः। नरो निधु
नयेत्तृणं प्रीतः स्वर्गतिमान् न वेत्। अथ मेधसहस्राणि शतसहस्रा
नानि च॥ एकादश्यां पवासस्य कलां ताहंति चोदृण॥ एकतः कृतवः
सर्वसर्वतीर्थसपां सिच। महादानानि दत्तानि व्रतं वेत्तवमेकतः॥
वेत्तवदत्तजो धर्मो धर्मो यज्ञादिसंभवः। एकत्र तु लितो धोत्रा तत्स
वो धर्मो धर्मवदुं हरिवासरतत्प्राणां अमुता अमुता भिणं। न हं ध
र्मो विप्रोपण ते त्वो विप्रवितेप्युत॥ येनो पुत्राश्च पोत्राश्च एकादश्या
मुपोषिताः। महात्मना स पुरुषान् शतमुदरते वलात्॥ उपोषणं

राम
४८

ततः कुर्यात्पदयो रुद्रयोरपि। एकादश्यां तपु रूषो नुक्ति मुक्ते के कला
जने॥ जया च विजया चैव जयंती पापनाशिनी॥ त्रिस्पृशा वंदुली वा न्या
पक्ष संवर्षिणा॥ तिलदध्या पशुद्वेयाश्च खंड द्वादशी तथा। मनोरथा
रथा च पशुपक्ष द्वादशिका तथा॥ इत्येवमादयो जेदाः द्वादशाः संत्यजे
कनः॥ व्रतिभ्यो जेसु ये सक्ता जेया स्त्रे ब्रह्मणि स्थिताः॥ श्रोता रोधर्मश्चास्त्रा
णां धर्मगत्य संसृताः॥ प्रियं करश्च बालातां स्वर्गलोकं वसंति ते॥ मासिमा
स्येव दिवसे दक्षिणा विधानतः॥ तत्पंति पितरो ये चां तेनराः स्वर्गागमि
नः॥ जेतने पूषमहेषु जेत्यं यच्छति वा दशतः॥ अत्रिन्मुखरा जेतनेन
राः स्वर्गागमिनः॥ येन क्तिवंतो मधुसूदनस्य नारायणस्या शिवनायक
स्या सिद्धे नहीनार नसापि युक्ता गच्छंति तेना कर्मनंत पुण्याः॥ वित्तज्ञां य
मुनां सीतां पुण्यां गो दा संशानदा॥ सेवंते ये मुना चारास्तानदान पशयणाः
न ते पश्यंति पंथानेन रकस्य कदाचन॥ येनर्मदायामिह नर्मदायां मज्जंति

वे.मा.०
४९

तद्यतिचदृष्टनिन॥ विधूपपापानिमहेशलो कंगछंतिनेनेवचिरं वसं
तः॥ स्तानाश्चर्मएवतात्तरेत्रिरात्रंनियतंनरः॥ आसाअमेविशेषेएतेन
एनाकिनःस्मृताः॥ गंगासलेपयागेचकेदारपुष्करंरथया॥ वस्त्रापयेप्रजा
सेचमृतालेविस्मृतामिनः॥ क्षरवत्यांकुरुदेनेयोगाज्यासेनयेमृताः॥
हरिरित्पुष्करंकेकेयेणातेननुनर्तवाः॥ त्रिरात्रमपियेविप्रद्वारकायांपु
रिस्थिताः॥ मज्जंति गोमतीतीरेधन्यालेकेशवप्रियाः॥ घण्टासमुच्चि
तादेवातक्षोरित्यातजितेप्रियाः॥ तेनूनमभुतात्मानोदृष्ट्वास्मुरघहारि
णः॥ अनेकजन्मादितिपुण्यतोयेमज्जंतितोयेमणिकर्णिकायां॥ नमं
तिविशेषमप्यमाकाशांतेवेममापीहजवंतिवंधं॥ पूजयिवाहरिये
तुजमोदनीतिलैःसह॥ तिलाद्विकीयनोलोहंचदवाधेनुंषधस्त्रिं
येमृताविधिवद्विप्रतेनरः॥ स्वर्गगामिनः॥ उत्साद्यपुत्रान्दंस्याप्यपित
येतामहेपदे॥ निर्मलानिष्कलंकायेतेमृताः॥ स्वर्गगामिनः॥ क्षेमोन्नि

राम
४९

वृत्तामततंसंतुहास्यनेनच। स्वताकमुपज्ञावंतितेनराः स्वर्गगामि
नः॥ अहंतां वा एं निराधारांमधुरांपापवर्जितां। स्वागतेनातिताषंते
तेनराः स्वर्गगामिनः॥ सुज्ञानांममृतानांचकर्मणोफलसंचये। विपाप
द्रास्येद्विप्रते नराः स्वर्गगामिनः॥ दानधर्मप्रदत्तानांधर्ममार्गानुज्ञा
यितां॥ शोसाहंवर्चयेतेमोदंतेदिवितेनराः॥ हेमंतेवद्विदोयश्च
तथाग्रीष्मेजलप्रदः॥ वर्षाश्चाश्रयदाताचमस्वर्गमोदतेचिरं॥ पुण्य
कालेषुसर्वेषुनित्यंमित्रिकदिषु। नक्त्यायःकुरुतेम्राहंसनूनंमरु
लोकजाकु॥ दानेदरिद्रस्यवित्रीः। दामिबंधूनांतपो। दानवतांचमोतं। इ
ष्टानिहृतिश्चसुरोचितानांदयाचनृतेषुदिवंनयंति॥ द्विविधःकर्मसं
बंधः। पुण्यपापसमुद्भवः॥ सत्यमेवश्रमा। अत्यक्रियतेवर्मसत्तमं॥ तपो
ध्यानसमायुक्ततारणायसकांबुधः। पापंतुपतनायोक्तंसत्यमेवनमं
त्रायगावलेनपरिचारेणशोभेणलितनरस्यच। पुण्यहीनस्यवेपुंसस्य

वे० मा०
५०

इजादिविनायते॥ उन्नतागिरिदुर्गेषु दत्ताः संतिसपुष्पकाः॥ पतंति
वातवेगेन समुत्प्लास्य घनाऽपि॥ सत्यधर्मविहीनास्ते तथा यांति ममा
लये॥ सामां सर्वजंतूनां क्लं धर्मस्तु क्लं॥ येन संतरते जंतुरिह लो
के परत्र च॥ दानमेव परमं सर्वपुण्येषु वेदित॥ दानेन नश्यते पापं स
र्वदा नेन लभ्यते॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं मत्स्यदत्तं पुण्यात्मकं॥ सत्यं च
पंचमं दानमिति पञ्चविधं स्मृतं॥ प्रातर्मध्यापराद्रेषु त्रिषु लोषु यत्र
तः॥ यत्किंचिदपि तां तव्यं नित्यकालमिति स्मृतं॥ सूर्योदयं न कर्त
व्यमात्माप्यं दितमिच्छता॥ यस्मिन्कालेन दत्तं यत्तत्र ग्रेतन्नोपतिष्ठ
ते॥ यः स्वयं दत्तं ते मेया ददन्नावुस्तिवर्तितः॥ उत्तादयाम्पहं रोगं तस्य
शो गनिवारणं॥ तस्य कार्येषु संदृष्टं तु हृषीटा प्रदायिको॥ मंदानले
न संयुक्तं हं॥ तैतापकारकं॥ त्रिषुकालेषु लोदत्तं ब्राह्मणे शुभरेषु
वे॥ स्वयंतुलुं तते मिष्टं पापं ते स्तु महत्कृतं॥ प्रायश्चित्तेन रौद्रेण ता

राम
५०

नहं परिशोधये॥ उपदासेर्महादेव कायग्रीवकरादिकैः॥ चर्मका
ये कथा चर्म॥ स्पोपरिनिर्घणः॥ आधये च कषाये सुकुद्रमं शोधये
यथा॥ तत्तत्पापकर्तारं शोधयामि न संशयः॥ श्लेषधीनां सुयोगे च
कषायेः कदु कैर्ध्रवं॥ उत्तोदकैश्च संतापैर्वैद्यरूपेण नान्यथा॥ अन्ये
लुं जंतितस्यां ग्रेतो गान्मु एणान्म लोनुजान्॥ किं करोति समर्थश्च न दत्तं
दानमुत्तमं॥ महता रोगरूपेण तमेनं परिवारयेत्॥ नित्यं कालसमयदा
नमात्मानं पापि लिख्यथा॥ न दत्तं च महादेव श्रद्धया निजशक्तिः॥ त
थात्तान्नां नयां पितानुपाये दक्षिणैः किल॥ नैमित्तिकं प्रवक्ष्यामि दा
नकालं तवाग्रतः॥ महापवादि सं प्राप्नोतीर्थं प्राप्नोतीत्येव वापितुः
हयाहदिवसे वैशाखादिषु यत्र तः॥ मासेषु पुण्यकालेषु दानं नैमि
त्तिकं स्मृतं॥ काम्यकालं प्रवक्ष्यामि यदानं फलदायिकं॥ व्रतादिकं
समुद्दिश्य कामजा परिकल्पितं॥ तत्कामं कथितं सम्पदं सर्वंगैरे

वे० मा०
५१

वसंगतं॥ तस्य दानं स्यात्तवेन जावतापरिनावितः॥ तादृक्फलं समा
श्रित्य मातुमस्तु तसाध नात्॥ आत्मुदयं प्रवक्ष्यामि यच्च यद्वादिभुस्त
ता॥ तातकमादिकाले भुजोत्साहकदाहनादिकं॥ प्रासाद धृत देवाणां प्र
तिष्ठादिभुयस्तु॥ इत्यादिकं महादेव दानमस्तु दयादिकं॥ प्रज्ञावृद्धि
करं लोकाधराः स्वर्गसुखप्रदं॥ अत्यत्रैव प्रवक्ष्यामि मृण्मदानं क्षितौ त
म॥ कापश्च सं हयं ज्ञावात रयापरिपाडितः॥ दद्याद्दानानि यत्रे न कु
र्यादाज्ञानक संचितं॥ मतेन मयि मे पुत्रा ज्ञाया वांधवसो दराः॥ कृपा
मे तेन विप्यंति प्रां विना मुहो मम॥ अहं च विज्ञाहीनो वाक्यं जीवतु
नस्तथा॥ न विष्णो मीति विज्ञाय न ददाति च किंचन॥ आशा पाशाश्च
तेर्वक्षो दुर्गापा देवमायया॥ मृत्युं प्रयाति मृदात्मारुदंति च ततः सु
ता॥ दुःखेन पीडिता किंचिन्नो हेना कुलचेतसः॥ स्वल्पमल्पं च वादा
नं कथं चिक्कल्यंति ते॥ ततस्तस्मिन्नाते काले मोहदुःखे गते सति

राम
५१

विस्मरंति च तद्दानं लोकाद्यानददत्तपि॥ मतो यमिति च ज्ञावास्त्रेहो
सति निवृत्तते॥ यो सोम तोमहा देवममपात्रो निर्धनितः॥ तस्मात्तु धा
समाक्रांतो जडः खेन पीडितः॥ पथते न रके घोरे चिरकालं न संश
यः॥ तस्मात्तु न प्रदातव्यं स्वयमेव न संशयः॥ तस्य पुत्राश्च योत्राश्च क
स्य जार्या धनं च का॥ संसारे नास्तिकः कस्य स्वयं तस्मात्प्रदीयते॥ या
नमन्नं च तां हलं उद कं कां च न तथा॥ वसं नंगां च न मिच छत्रात्रा
एते कथा॥ फलानि मृदिना निविधायानि स्वशक्तिः॥ दातव्या
नि महादेवनात्र कार्या विचारणा॥ तीर्थानां लक्षणं विप्रप्रवक्ष्यामि
तवाग्रतः॥ सुसायना मिगंगा ताति पुण्या सरस्वती॥ रेवा च यमुना
तापी नदी वर्म एव ती तथा॥ सरयू प्रवह वेणी पूर्णा पापप्रणा त्रिनी
कावेरी कपिलवास्या विष्णुला विष्णुतारिणी॥ गोदा वरी समाख्या
ता तुंग नदा च गंडकी॥ पापिनां प्रीतिहा नित्यं नदी धीमरयी मता॥

वे. मा. ०
५२

देविका कृष्णा गंगा च नद्याः सरिद्वरोत्तमाः एता सुपुण्य कालेषु सं
तिता र्था न्येक श्राद्धा मे वा यदि वार एते नद्यः सर्वत्र पावनाः । तत्र
तत्रैव कर्त्तव्या स्नान दानादिकाः क्रियाः ॥ १३ ॥ नद्या यते नाम तस्य
तीर्थस्य जीहिमा तत्रैव सुचारुं कार्यं विष्णु तीर्थं मिदं महत् । तीर्थस्य
देवता विष्णुः सर्वत्रापि न संशयः ॥ नारायणे तिथं नाल स्मरेत् तीर्थस्य
साधकः ॥ तस्य पुण्य फलं सम्यक् विष्णु नाम्ने वक्ष्यते ॥ श्राद्धात्तानां
वती र्थानां देवतानां न संशयः ॥ विष्णु नाम्ने वना मानि मानवः परिकी
र्तयेत् ॥ सर्वं विष्णु तिथं वः पुण्या स्ती र्थं पूजा मय सागरः ॥ मरुं सिमानसा
दीति तिर्कराः पुत्रा दयः ॥ स्वल्पा लघोः पि सवस्त्रा स्ती र्थानि हरि नाम
तः ॥ पर्वता स्ती र्थं पूजा मय होः यद्गृहीतया ॥ ब्राह्मण यत्र विदुः सः
कोतु केनापि च स्थिताः ॥ तदेव तीर्थं सुमहत् सर्वपापहरं स्मृतं ॥ आर्चं
व आर्चयन्मिच्छे देवता ला द हो मत् ॥ यत्र वेद धृतिः सम्यग् यत्र विष्णु

राम
५२

ती

कथाः सुजाः ॥ स्वर्गहं पुण्य संयुक्तं गो स्थान मपि पावनं ॥ यत्रा मृत्यु
स्तु वरो यत्रा मोति पावनः ॥ एवमादीनि ती र्थानि पिता माता तृपेव
व ॥ परं ते अथ धर्मार्थः स्वयं यत्र गुरुः स्थितः ॥ साधु यत्रा स्ति धेनार्या
तत्र तीर्थं न संशयः ॥ यत्र धर्म रति निरति विद्या सुत्रः प्रवर्तते ॥ तत्रा स
हित तीर्थं त एण यत्र तिष्ठितं ॥ इत्येवमादि ती र्थानि शत्रु वेनू म तयेव
च ॥ एवमादि धुर्धर्धु पर्वयोग विज्ञेयतः ॥ दानानि विधि वद द्या तत्रा
एषा सा धर्म तः ॥ विना पात्रं न दातव्यं दानं श्रेयः स्व मिच्छता ॥ पात्रा सा
द्यदा तव्यं स्वरा त्प्रा म्दयान रेः ॥ मया सर्व मिदं सम्यक् स्वर्ग मार्ग प्रद
शिकं ॥ इदं व सुमा र्ग्य तं किमन्यतु मो तु महसि ॥ ॥ इति श्री पद्म पु
राणे पाताल खंडे आदिवा राह एषी संवादां तर्जित्य मत्रा ह्मण संवादे
दशमोऽध्यायः ॥ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ ॥ एतस्मै खे पि दाना नि शुभ
कर्म करः पुमान् ॥ नयानि नरकं स्वर्गं तथा पाप क्रियारतः ॥ क्रतु निर्वि

वे० मा०
५३

विद्येरिष्टेर्दानतपादिभिः सत्समाचारमुक्तैः स्वर्गसौख्यमवाप्नुते॥
विद्याचारधर्मो येनैवार्थः त्रिवेदपरमो॥ प्राप्यते पुण्ययोगेन यत्नेनैव
सतः कश्चित्॥ विज्ञेयं च विदुः सात्त्विकं बुद्ध्या तु नृणां कृतं॥ विदुः सात्त्विकं
नापि कुर्वन् वासक्तचेतसा॥ अग्निहोत्रादयो धर्मा विज्ञेया एतन्मनुजैः॥
उः करो दानधर्मो विदुः॥ येन गन्तव्यमनः॥ तुल्यपासेन धर्मेण लभते
धर्मसंघमा॥ तत्रैव विज्ञेयं तद्विदुः धर्मा धर्मप्रवर्तकः॥ तदेकं कथ्यतां
धर्मसर्वधर्मैरिस्थितं॥ कृते देकेन येनैव सर्वपापक्षयो भवेत्॥ ध
नं धान्यं यशो धर्ममायुर्धनं निवर्तते॥ न तर्ज्यो के परत्रापि स्वर्गो गेता
ह्ययं भवेत्॥ साक्षात् नारायणो देवस्तत्त्वानामनयप्रदः॥ तुष्टो ह्यस्य
प्रसादेन कामाः करतले स्थिताः॥ सर्वयज्ञतपोदानतर्पणैश्चैव अधिकं
फलं॥ लभ्यते येन यद्यस्ति देवस्तत्तदादिना॥ साक्षात् साक्षि प्रहं देवप
दिधर्मोपदेशने॥ सर्वधर्मक्रियासादंतदेकं रूपमावृत्तं॥ पापानामनु

राम
५३

रूपाणि प्रायश्चित्तानिययथा॥ तथा तथैव संस्तुत्य कपितानि मह
र्षिभिः॥ कर्तुं तानि नृणां कृते देवप्रत्येकशो नरेः॥ सर्वपापहरं तु एवमे
कंचेष्टास्ति तद्दत्तं॥ ब्राह्मण उवाच॥ नमोस्तुभ्यं सत्काशानमस्ते जगत
ःपते॥ नमोस्तु देवस्थाप्य स्वर्गमार्गप्रदायिने॥ धर्मशास्त्रस्य रूपाय
सर्वगायनमीनमः॥ सुयेयं पात्यते दृष्ट्वा त्रैलोक्यं च वयं येव हि॥ जनस्त
पस्तथा संतं व सा सर्वतु पात्यते॥ न वयारहितं किंचिज्जगत्स्यावरजं
गमं॥ विधत्ते त्वदिही संतु सद्यो नृपतिवैजगता॥ वमात्मा सर्वज्ञतानां स
तो सत्यस्वरूपवान्॥ राजसानां रजस्तं वतमसांतमएव वाचतुःपादो
नवादेव श्रुतुः॥ षट्शस्त्रिंशो वनः॥ सप्रहस्तस्त्रिवदश्च दृष्टप रूपनमो
स्तुते॥ सर्वयज्ञमयो धर्मस्य विप्रहविप्रहः॥ साक्षाद् दृष्टो त्रैलोक्येश
देव तु नमो नमः॥ रुद्रिभ्यः शर्वतृतानां पुण्यपापेक्षितानवान्॥ ने
तां शास्ता चरुतानां दाता देवप्रशासिता॥ प्रवर्तको हि सर्वस्य देवदंड

वे० मा०
५४

धरोक्तिः॥ सर्वधर्ममयं सारमेकं तत्कृपया वद॥ यमउवाच॥ परितुष्टो
स्मिते विप्रस्तोत्रेण च चित्तोषतः॥ तथा त्वागमधर्मैरामान्योऽसि कृपया धि
कं॥ यत्र कस्यचिदध्यासं तद्गोप्यं परमं मम॥ सारं सुकृतसंघेषु यदेकं
परमं मतं॥ महानिरयसंघातनिवासनकरंततः॥ अनारब्धे यमपि ब्र
ह्मन्वक्ष्ये विप्रतोषितः॥ व्यामोहाय चराचरस्य जगतस्त्रिते पुण्ये
गमास्तोतासेव हि देवतां परमिकां जलंतु कल्याणधि॥ सिद्धांते पुनरे
कणवत्तगं वास्तविष्ठः समस्तागमव्यापारेषु विवेचनव्यतिकरं नेतेषु
निश्चीयते॥ ततो ब्रह्मा च विष्णुश्च त्रयमेव त्रयी मृता॥ क्षोणी द्वितीया पृथ्वी
जः सर्वज्ञा स्त्रीषु वर्तते॥ अनाराध्य हरिं न क्त्वा कां लोकान्ना प्रुपा दुधं॥
आराधिते हरौ कामाः सर्वकरतल स्थिताः॥ अनाराध्य दृष्टी केशं सर्वदि
हितां॥ कोपिका पिकिमयत्र न लेने तेति निश्चितं॥ अपत्यं द्रविणं दाराह
राहस्यं हयागताः॥ सुखानि स्वर्गमोक्षौ च न हरे हरि न क्तितः॥ नारायण

राम
५४

वे० मा०
५४

परो देवः सत्यरूपी जनार्दनः॥ त्रिधात्मानं स त्रगवान् स त्रज परमेष्ठ
रः॥ रत्नः स मोक्षो युक्तो नृत्तरत्नः स त्वाधिकं वितुः॥ स त्रज नातिकमले
ब्रह्माणकमलासनं॥ रत्नसातमसात्तुष्टं स रुद्रमस्तु द्वितुः॥ स त्रज
स्तमश्चेष्टितयं चेतुश्चते॥ स त्रज सुच्यते जंतुः स त्रज नारायणात्मकं॥
रत्नसा स च युक्ते न ह वेष्टी मान्यतोधिकः॥ यद्देवता कंधर्मस्य स मुदि
रूपोपमेयते॥ स त्रज मित्रि विद्यातं कनिष्ठं गदितं नृणां॥ तेन राजानवे
ल्लोके रत्नसंज्ञा मसायुतः॥ मदीनं रत्नसा कर्षकेवलं तामसं च यत॥
तच्च उर्गतिदं नृणां मिह लोके परत्र च॥ यो विष्णुः स सर्वं ब्रह्मा यो ब्रह्मा स
हरः स्वयं॥ देवास्तयोऽपि यत्र स्मिन् याज्ञा वेदेषु नित्यशः॥ यो जेदं कुरुते ते
षां त्रयाणां द्विज सत्तम॥ स पापकाशपापात्मा अनिष्टांगतिमाप्नुयात्॥
विष्णुरेव परं ब्रह्म त्रिनेदं मिह यद्विदुः॥ तस्यायं भाधवो मासः प्रियः सर्व
पु कर्मसु॥ कीर्तते ह यमेधादि महा कृतफलप्रदं॥ तीर्थस्नानतपोदान

वे० मा०
५५

तपस्यसुफलाधिकः॥ स्नानं विना तेनियमेन न घामना रतं मेषगतं र
वोये॥ कुर्वन्ति तेनानि विप्रकिंचित्प्रकथ्यते मत्परिस्मृतिस्तत्तां हवा
हवा किं करो घं पुरो मे तु स्वालु स्वाचित्रगुप्तस्य लेख्यं॥ स्नाता स्नाता मा
धवे मासितां पूर्वा न पूर्वा नु चरं ती ह पा पातु इदं न वृष्टे द करं न तस्मा
त्प्रकाशनीयं परमं र हस्यं॥ निर्वासहेतुर्न र काल यस्य ममाधिका र ह
यकारणं तत्तां जागी रथान मर्दा च य मु ना च स र स्वती॥ विशेषा दक्षिणे
तु प्रकीर्त्तिता॥ द्वादशे तामहानद्यो नित्यं ते नावगा हिताः॥ वैशाखे विधि
ना स्नानं नद्यां यः स्नानमाचरेत्॥ सर्वाः समुद्रगाः पुण्याः सर्वे पुण्या न गो
तमाः॥ सर्वमायतनं पुण्यं सर्वे पुण्या वनाः प्रमाः॥ ते नावगा हिता दृष्टाः प्र
एता वहु मे विताः॥ स्नानमर्चो दिते सखे वैशाखे नियतं श्ररेत्॥ तस्मिन् पु
ण्यं महा देय किं विद्यतुं न शक्यते॥ यदि वक्र सहस्रिण सहस्राणि न वं
ति हि॥ आयुश्च ब्रह्मणा तुल्यं यदि स्नादित सत्तम॥ तदा माधव मासम्पद

राम
५५

कुं

लं कथयितुं न वेत्ता॥ महानिरय कृष्ण शिर्षा धवो माधवो यथा॥ ब्रह्म
हत्यादिकं पापमगम्यागमनादिकं॥ स्नाता काम कृतं पापमतिपातकमेव
च॥ उपपापं र हस्यं च संकरीकरणं परं॥ ज्ञाति लंश करं घोर मपात्रा क
रणं तथा॥ मलावदं प्रकाणं च वाङ्मनः काय संज्ञवं॥ माधवो निदहेना
सो विधिना यमनुष्ठितः॥ कल्पकोटि सहस्राणि कल्पकोटि शतानि च
वसेद्विस्तपुरे श्रीमान् माधवे यो चयेद्वरि॥ सर्वेषां पत्रजातानां तुलसी
विस्तुवल्लीना॥ च पुं दूमा लता पुष्पं मुक्ता चैव सरोरुहं॥ पुष्पशहीनिता
पानिगंगायाः सरितस्तथा॥ वासुदेवदयो देवा वसंतितुलसीदले॥ स
र्वदा सर्वकाले तु तुलसी विस्तुवल्लीना॥ त्यक्त्वा तु मालती पुष्पं मुक्ता चैव
सरोरुहं॥ गृहीत्वा तुलसी पत्रं नक्त्या माधव मर्चयेत्॥ तस्मिन् पुण्यं फलं वक्तुं
मलं शेषोपि नो जवेत्॥ अस्नात्वा तुलसी छिदा देवा र्चयेत् कर्मणि॥ त
त्सर्वं निःफलं याति पंचमयेन मुञ्चति॥ दारिद्रा दुःख शोकार्ति पापानि सु

वे० मा०
५६

बहुन्यपि। तुलसीहरतिदिप्रं रोगातिचहरीतकी॥ तुलसीकृष्णगौराख्या
नयाप्यमधुविप्रं विनोभेन तु वेदाख्येनो नाशयतीति वेत्तु॥ माधवं स
कलं मासंतु यस्यापो च यो नरः॥ त्रिसंधं मधुहं तारं नास्ति तस्य पुनर्भवः॥
अलाभे पुष्पपुष्पाणामदातेनापि पूजयेत्॥ साति तंदुल गोधूमेयि वेनापि
हरिं सदा॥ प्रातः समेवाविधानेन माधवे माधवप्रियो यो मृत्युमूलमासि
चेतो येन बहुना सदा॥ कुर्यात्प्रदक्षिणं तंतु सर्वदेवमयं तं कुरु॥ पितृदेव
मनुष्यांश्च तपैयेत्स चराचरे॥ यो मृत्युमर्चयेद्देवमुदकेन स मंततः॥ कुला
नामपुतं तेन कारितं स्यान्न संशयः॥ अलक्ष्मीः कालकलाचक्रुः स्वप्नोऽ
विचिंतितं॥ अश्वत्थतर्पणात्तातमर्चदुःखं विलीयते॥ तर्पिताः पितरस्तेन
तेन विष्णुः समर्चितः॥ यो मृत्युमर्चयेद्दिप्रग्रहास्तेनेव पूजिताः॥ श्वेता
निपुष्पाणि तथा नामोचकुताशने च दत्तमर्क विवं॥ अश्वत्थं वृक्षं च समा
लजेत ततश्च कुर्यान्नित्तताति धर्मं॥ कंदूयष्टतो गां तु ज्ञाता पिप्पलत

राम
५६

५६

पला॥ रुवागोविंदममर्चत दुर्गतिमवाप्नुयात्॥ त्रयोदश्यां च तुर्दशां
वेशारण्यां च दिनत्रयं॥ सर्वाशक्तोपि निधित्ता नागी वा पुरुषोपि वा॥ पूर्वो
क्तनियमैर्युक्तः प्रातः स्नात्वा स्वशक्तितः॥ विमुक्तः पातकैः सर्वैः स्वर्गम
कुर्यात्प्रकृते॥ वेशारण्यामपि शक्त्या वा नो ज्ञयेद्वा लक्षणा नृणां॥ त्रिशत्रुमु
षितः स्नात्वा कुरु प्रयतः शुचिः॥ गौरावायदि वा रुक्मान्तिलान्
कोद्रेण संयुता नृदवा द्वादशाविप्रेषु तेनेव स्वस्ति वाचयेत्॥ प्राय
तां धर्मशक्तो मे पितृदेवांश्च तर्पयेत्॥ यावज्जीवकुरुते पापं तत्तदा एव
देवमनुष्यं॥ श्राद्धं ता युतं च तिष्ठेत्स स्वर्गलोके यथा सुखं॥ मामेव
तु न पश्येत्स पूजितो खिलदेवतेः॥ पक्वान्मोदककुंजादिपितृदेवततु
ष्टये॥ त्रयोदश्यां च तुर्दशां पूर्णयां च दिनत्रयं॥ यो दद्यात्कृतो विप्रस
र्वपापैः प्रमुच्यते॥ सुवर्णं तिलपात्रैस्तत्रा लक्षणा नृणां कृतो च हं॥ तर्पये
त्तदपान्त्रेये द्विलहत्यां च गोहति॥ वेशारण्यां चोर्णमास्यां तु स्नानः कमल

वे० मा०
५३

योनिना ॥ तिलादेयाश्च तत्राचम्येयः संततिहेतवे ॥ इहार्थे च पुरा तंतदा
कर्णय सुत्रता ॥ फलमाधवमासस्पृष्टां परमाश्रुतां ॥ मेषसंक्रममार
मतिथयस्त्रिंशदुत्तमाः ॥ सर्वयज्ञाधिकाः पुण्याः पुराणेऽप्युपकीर्तिताः ॥ वि
शेषतोऽपि तास्मिन् पवित्राः पितृदुर्लभाः ॥ ततोऽपि पूर्णिमा पुण्या माधवा
माधवप्रिया ॥ येन ताराह कल्पस्यति पिराद्या महाफला ॥ पुरा तारायलोना
स्मादिदेसो विमोहितो ॥ हिरणाकमध्वि प्रष्टयिदी च समुद्रता ॥ त्रयो
दश्यां चतुर्दश्यां चोत्तमास्यामयं विष्णुः ॥ क्रमादेतत्र यंचनेऽनुजेऽस्मिन्नासि
माधवे ॥ ततः प्रवृत्तिविप्रं विप्रोवादेव पूर्णिमा ॥ कल्यादिः पावनारयाता
कर्मणः कल्पसाक्षिणी ॥ येन स्नानं न वेत्ता खे प्रातर्नियममालिना ॥ किं
तस्मिन्मना विप्रनूनमात्मा प्रकारिणा ॥ त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां चैत्राख्यां वा
दिनत्रयोऽपि सम्यग्मिधानेन तारा वा पुरुषोऽपि वा ॥ प्रातः स्नानः सति
यमः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ स्नानदानार्चनश्राद्धक्रिया पुण्यविवर्तिताः ॥

राम
५७

यस्याता तच्च वैशाखी सनूतं निरयालयः ॥ नवे देनं समं शास्त्रं नती
प्यंगं गया समं ॥ नदानं जल गोतुल्यं न वेत्ता खी समातिथिः ॥ जलधेनुं
च यो दद्याद् वैशाखां विस्तृतत्परः ॥ त्रयाणामपि देवानां चतुर्थोऽयं विशो
षतः ॥ मातृहा पितृहा चैव नृणां हाणुरुतत्पराः ॥ जलधेनुं समा लोका मु
च्यते सर्वपातकैः ॥ दद्यात्पूर्वात्परां चैव नरकात्तारयंति ते ॥ जलधेनुं प्रय
च्छंति वैशाखां विधिना च ये ॥ शार्करा फलती वृक्षशक्तपुपानत्सु छत्रिकाः
प्रयच्छंति द्वितीयेऽप्यो धन्यास्ते तत्र कीर्तिताः ॥ मणिकोदककुंठांश्च पक्वा
न्नेहे मदक्षिणा ॥ यः प्रयच्छेत्त वैशाखां सोऽयमेव फलं लजेत् ॥ अत्रा पु
दाहरंती मज्जितीहा संपुरातनं ॥ ब्राह्मणस्य च संवादे प्रेतैः साकं महा
वने ॥ ब्राह्मणे धनशर्मा सीता ध्यदेऽप्युपानय ॥ कुशाग्र्यं वने जातो दद
त्रेऽदमयाश्रुतां ॥ जीतोऽप्यदसोऽष्टां स्त्रीन्प्रेतानतिशरुणान् ॥ ऊर्ध्वके
शान्मुखा हानरुक्षदंतानरुशो दान् ॥ कुर्वतो विविधानरावान्

वे० मा०
५६

धावतोपि इतस्ततः ॥ तान् दृष्ट्वा जयविजयस्तोत्राद्यणो विदुतो जवातः ॥ कं
दमानास्ततस्तपितमेव नृपयुस्तदा ॥ सधर्मश्च मानसोः प्रेतेरुवाच म
धुरं वचः ॥ केयं येवः कुतो वस्यात्ता तेति निरयो चित्ता ॥ जयार्त्तमनुकंथं मां
ः खितं त्रातुमर्हथा ॥ देवसंबं बहु न त्वं न त्वं विप्रमनागमं ॥ जवतामपि
समेयो नृनंदास्पतिकेन वा ॥ ब्रह्मणो जगवान्विष्णुस्तथो मया नुकं पया
अतसीपुष्पसंकाशो विष्णुः पीतांबरो हरिः ॥ यस्य स्रवणमात्रेण त्रासो य
तिमहात्मः ॥ अनादिनिधनो देवः शंखचक्रगदाधरः ॥ अवयः पुंदुरी
काक्षः प्रेतमोहकरः स्मृतः ॥ यम उवाच ॥ नाम्नः स्रवणमात्रेण विष्णो
स्तेपिततो जवत् ॥ पिशाचाः पुण्यजावस्यादयादादि एषं त्रिताः ॥ प्राणि
तास्तस्मै वसातदा दृष्टे नो दिताः ॥ इदमनुर्दिज्ञं प्रेतादुक्तं लोपरि पादि
ताः ॥ दर्शते तेव ते विप्रतामस्मरणतो हरेः ॥ जावमन्यमनुप्राप्ता वयं
जाता दयालवः ॥ अपाकरोति दुरितं श्रेयः संयोजयत्यपि ॥ यत्रो विस्तार

राम
५७

यतामनु नृनं वेष्टव संगतः ॥ रसायनप्रयीशितापरमानंददापित्री
नानंदयतिकं नाम वेष्टवी श्रुतिचंद्रिका ॥ अयं कृतघ्नतामास्ति द्विती
यो यं विद्महे वतः ॥ अवेष्टा श्वसूती यो यं त्रयाणामपि पापकृतः ॥ स देवा
नुष्टिता तेन एतेनाति कृतघ्नता ॥ तेनास्य कर्मज्ञं नाम कृतघ्नारवं मकथि
तं ॥ सुदीप्त इति नाम्नायं शूद्रो नृत्सर्वज्ञमनि ॥ कृतघ्नस्तेन पापेन प्राप्नोव
स्यामि मां द्विज ॥ अतिपापिनि धूर्तं च गुरुस्वाम्यहितेपि च ॥ निःश्रुतिर्विघ्न
ते विप्रकृतमेतास्ति निःश्रुतिः ॥ नानानिरयसंघातं शरीरेयतिनात्मैः
अनुत्पत्ततो वस्यामं त्यामेतांगतो द्विज ॥ अनेनात्रं सदानुक्तं न कृतं देव
तार्क्ष्यं ॥ अश्वागुरुविप्रेभ्यस्तेनास्तेयं विद्महे वतः ॥ अयं दशसहस्रस्य
ग्रामाणामाशूरो नृपः ॥ हरिवीर इति श्रुत्या तो नाम्ना सा तूर्वज्ञमनि ॥ शे
षाहंकारतास्ति कौर्णवाज्ञा लंघनोद्यतः ॥ अकृद्वैव महायज्ञाननुकृवात
विप्रनिंदकः ॥ कर्मणा तेन पापेन महानरकसंकटं ॥ अनुत्पत्ततः प्रेतो

वे. मा. ०

५९

ज्ञा

ज्ञातो नाम विदेवतः ॥ अवेनाखस्ततो हं त्रयाणामपि पापकृतान्तेन
मेकमज्ञं नाम ब्राह्मणो हं भवस्थितः ॥ मध्यदेशो रुवो नामातो तमो गो
त्रतो षट् ॥ विप्रो वासः पुनः वासीयद्वौ सो पूर्वज्ञमिति ॥ मया केवलमेवैकमो
तमागनुसंहिता ॥ उदि नृपमाधवे देवं न स्नाने मासि माधवे ॥ तर्पितानति ॥
लादताः सद्यो प्राः श्रोत्रियेषु चानपुष्पफलतां बलचंदनव्यजनानां वरैः ॥ वि
दां सो ना विनास्तत्रपितुं देवतलुष्टये ॥ मयानैकापि वेनाखी पूर्णपूर्णफ
लप्रदा ॥ स्नानदानक्रिया पूजा मुक्तैरपि पालिता ॥ तेन मे वैदिकं कर्मज्ञा
तं सर्वं च निःफलं ॥ ततो वेनाखनामा हे प्रेतो ज्ञौ तोस्मि गर्वतः ॥ एतत्ते सर्व
माख्यातं त्रयाणामपि कारणं ॥ ततो जवसमुद्धता पापात् विप्रो सिवेयतः
विमुक्तौ ब्राह्मणस्तीर्थः साधवः परमेयतः ॥ तारयंति महापापान् निरये
ज्योपि संश्रितान् ॥ गंगादिपुण्यतीर्थेषु यो न स्नातुमिच्छति ॥ यः करोति
स तां संगंतयोः सत्संगमो वरः ॥ अथ वा मम पुत्रो स्थितश्च न शर्मति विस्मृतः ॥

राम
५९

तंगवा बोधय स्वामिन्तस्मादर्थे कृतोद्यमः ॥ कार्ये समुद्यमं कृत्वा परेषां स
मुपस्थिते ॥ पुष्कलं तं फलमाप्नोति यद्दानक्रियाधिकं ॥ सतत उवाच ॥
प्रेतवाक्यं समाकर्ण्य धनशर्मति दुःखितः ॥ सतं जनकमाज्ञाय पतितं नि
रये निद्रा ॥ आत्मानमतिनिन्दन्निदं वचनमब्रवीत् ॥ धनशर्मो वाच ॥ अ
हं तव सुतः स्वामिन् गौतमस्य निरर्थकः ॥ यत्स पुत्रो न पित्रर्थं पितुः कुर्या
दतं दितः ॥ आत्मानं पावयेन्नासावदाता इव वातिवाधमो गहनसूक्ष्मो
यं ज्ञायते न यथा तथा ॥ यदि यद्वा पिता ववृमिमां प्राप्नोति दुर्गतिं ॥ यथा च
सुखसंयाने नो मित्रमिवां न सि ॥ लोकयोः सुखसंयाने तथा सतत न यो
मतः ॥ द्वौ गुरुपुरुषस्ते ह पिता माता च धर्मतः ॥ तयो रपि पिता भ्रूयान् वीज
प्राधाप्यदृशितः ॥ किं करोमि कृष्णमिदं यं तात गतिस्तु वा ॥ धर्मत
वं न ज्ञाता मिसंश्रयामि च तव ॥ प्रेत उवाच ॥ एह पुत्र वचः सत्यं ज्ञा वि
नो र्थस्य मेव ज्ञातः ॥ अथ पुण्येन केनापि न वित्रा सुगतिर्मम ॥ मया वैता

वे० भा०
६०

निकर्माणि कुर्वन्ना किल गर्वतः। अनादृतं गुरुवचो गुरुस्तत्रावमानितः
गुरुणा मपमानेन प्रहर्षको धविस्मयैः। पुण्यानिरुयमायांति पुत्रांसी
वहिर्नयेः। गौराणिकमनादत्यकर्मश्रोता विरोधयत्। केवलं वेदिकं
कर्मकृतमज्ञानतो मया॥ पापे धनदवद्वाला पापदुमकुठारिका। कृता
नेकापि वैशाखी विधिना पुत्रपूर्णिमा॥ अत्र ता यस्मै वैशाखी सो वैशा
खी जन्मेनरः। दशज्ञानानि च ततः तिर्यग्योनिषु जायते॥ चिरं नृत्वा तथा
मृतः कालपरायतः क्रमात्। जन्ते मानुषं जन्म कथं चिदपि दुर्लभं॥
उपायंते यदि ध्यामि प्रेतमो कुरु करं परं। अत वा नृपदहं पूर्वजन्मनि स्वगु
रोर्मुखात्॥ ग। छ पुत्रगृहं वेगादहरे सापुपागता। पंचमेहनि वैशाखी पि
तृदेवात्मनो हिता॥ पात्रीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं सकृदकुंभान्न फला
निजन्त॥ दद्यात्तिलज्योत्नवती हृदयं ग्राह्यं तदा तेन समाः सहस्रं॥ वै
शाखां पौर्णमास्यां योजीत ये रूमि देवतान्। सिके सिके न वेत्ति

राम
६०

पितृणां युगसंख्या। वैशाखे विधिना स्नात्वा ज्ञेयं द्वास्तृणां नृदशा
कृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नाशसंशयः। गौरावायदि वा कृत्वा नृत्वा
नृक्षौ द्रेण संयुता नृ॥ दवा दशासु विप्रेषु तेनैव स्वस्तिवाचयेत्। प्रीयतां
धर्मराजेति। नृदेवान्मुत्तर्पयेत्॥ यावज्जीवकृतं पापं तत्तत्क्षणं देवत
रूपति। वैशाखां पौर्णमास्यां च सप्तः कमल योनिना॥ तिला देयाः सप्त
रूपाः सर्वंगितो द्विजाय स्तिलैर्यवसंमिश्रैः स्नाति सर्वगतस्तदा॥ तस्मिन्
स्नाचधमोत्रददाति वरमाप्तितां। प्रातये धर्मराजस्मयो दद्याद्दुर्लभं क
न॥ सप्तमप्रदुर्लभं तेन तारितं स्यान्न संशयः। त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां पूर्णा
यां शक्तिरहम्॥ स्नात्वा ज्ञेया तया दुवादवा पूज्यमथु द्विषां। यत्तलं जाय
ते पुत्रगृहं आकप्रयच्छते॥ योजीत परिचितो प्रेतो हि वा स्वर्गतिमाश्रये। ए
तयोः पिपापस्य प्रीतोयं समुपागतः॥ तथेभुक्तागतः प्रेतः सर्वचक्रे स
वेदितः। प्रीतः परमया तत्तया वैशाखां स्नानदानकृत॥ स्नातः समुदि

वे० मा०
६१

तो नत्वा प्रायमाधवपुणिमां । दद्यात्तु हतिदानानि तेऽप्युपेक्ष्य ददौ प
कः । तत्तु हतिदानानि तेऽप्युपेक्ष्य ददौ प
त्रार्मापि सद्धिः । नुक्ता नो गान्धर्वं कालं ब्रह्मलोकमवाप्तवान् । एषा पु
एतमा तस्माद्देवा स्वीकृष्यावनी ॥ कथिता ते मया विप्रसमासेनाति
गौरवात् । धन्यास्त एव कृतिनश्च त एव ज्ञाता लोके पुत्रा एव पुरुषाः पुरुषा
र्थतः ॥ ये माधवे मधुनिषूदनमर्चयन्ति प्रातर्निमत्स नियमेन मनो
विश्रुताः । यो माधवे मासिनः प्रजाते स्नातः समाराधयते रमेष्टं ॥ यमे
रूपे ते नियमे रश्मिर्देहोऽपि नूनं सन्निहन्ति पापं । ते रेवका लोविजितस्त
एव नरेषु धन्या विगते न सस्ते ॥ त एव गर्जनं विनांति नृयो मज्जन्ति ये मा
धवमासि युक्ताः । समाध्वो गतं तियज्ञयोगस्तपः क्रियादानविधानयो
गात् ॥ यस्मिन् रूतं मासिकं चिदल्पं पुण्यं पुनः स्नादिह कल्पतु ॥ म
ज्जतो हि मनुजस्य माधवे माधवो हरि विनाशयति पापानि तमांसी च दिने

शम
६१

दये ॥ तामसोपि जलविंदुसंगमादंगमावहति पावनं जनः । ते कलेवर
विलेपि योगिनः स्नावदेव विचरन्ति देहिनः ॥ यावदेति न समा समाध्वः श्री
रमारम एवाहनो विराट् । स्नातुं पदानि जज्ञते मनुजो विज्ञाते तीर्थनिया
नि मधुसूदनमासि युक्तः ॥ नृयो जवंति ह यमेध समा नितानि श्रीमाधव
स्मरणेन जयतोऽस्मनाम । मेरुमंदरतुल्या निपापाण्युग्राएनेकशः ॥
दहते माधवो मासः स्नातो माधववस्त्रजः ॥ इदं संक्षेपतः प्रोक्तं मया ते नृप
हात धिज्ञः । वैशाखमासमाहात्म्यं श्रोतुः पापक्षयं करं ॥ पस्तु श्रोत्यति
विप्रेममिति हासं योदितं । सोऽपि पापविनिर्मुक्तो न भामालो कपिष्टति
ब्रह्महत्यादिपापानि बहुशोऽपि कृतास्तपि ॥ वैशाखस्य विधानेन तानि न
श्रंति निश्चितं त्रिंशत्पूर्वांस्त्रिंशदपरंस्त्रिंशच्चैव परावशम् ॥ वैशाखे
विधिना स्नातो नरकादुद्धरेति ह न । एकतः सर्वतीर्थानि सर्वयज्ञाः सद
क्षिणाः ॥ एकतो माधवो मासो नियमादनुपालितः । यतो न गवतस्तस्य ह

श्री

वे० मा०
६२

रिरक्षिष्टकर्मणः॥ प्रियो सोमाधवो मासः समासः प्रवरोधिकः। संशयं मा वि
यही हमही देवकथं वन॥ वेनाखं प्रतिवेमासं समासाद्यमयोदितः। इहा
र्थयतुराहतं तदथा कर्णयारुतं॥ अनाखेयमपीदं ते कथयिष्टे कथां त
रं। मम उवाच॥ वनू वनू पतिः पूर्वस्यातो नामा महीरथः॥ पूर्वपुण्यफल
वाप्तप्रभजे श्रमसंपदः। देवलं कामकलनाललनाललितस्थितिः॥ त
देवक्यमनासक्तिर्न धर्मार्थं व्यवस्थितः। मन्त्रिविषयस्तशः श्रीवृत्तुजे विष
यानये। सकामिनी सहचरो रास्यकार्यपराङ्मुखः। न प्रज्ञानधनं धर्मना
र्थकार्यं पश्यति॥ केवलं कामिनी केलिकलिलोदिततावनः। अथ का
लेन महता पुरोधस्तस्मै कृपया॥ नवः प्रोवाच तं धर्ममिति चेत्तय न।
नवारयति यो मोहादधमात्रपतिगुरुः॥ सोपितत्तापकृतस्मादो धना
यः पुरोधसा। बोधितो यवतानातिमवेदाकंपुरोहितः॥ पुरोधस्तत्र निह
जोराज्ञास्यात्सर्वदोषनाक। मृणराजन्ममगुरोर्वबोधमर्षिसंहितं॥ अ

राम

६२

मिन्नार्थमुपेतार्थमिच्छारागादिवर्जितं। अयमेव यतो धर्मो यद्गुरोर्व
चमिस्थितिः॥ पुर्वज्ञापालनं राज्ञामायुः श्रीसौख्यवर्द्धनं। न विप्रास्तर्षि
तादानैर्विस्तुमांशधितस्तया॥ न व्रतं न तपः किंचिन्नतार्थं हिरुतं वया।
हरिनामव्याकामवद्भगेन न विन्यते॥ हासयाजीरुसंगत्या न विद्वत्संग
तिः कृता। स्वाचामरवाहिव्यो बह्व्रजाः कस्मिन् प्रियाः॥ किंतु ताव्यवनालो
लकदलीदलचंचलाः। तरंगतरले रथे जेने नृसंगनंगुरे॥ उरुतपापे
स्तारुते नृत्यंति न महातनाः॥ किं विद्यया किंतपसा किंत्यागेन कृतेन वा
किं विद्वेकेन मनसा स्त्रीतिर्यस्पदं तं मनः। एकएव सुदृढमोनिधने धनु
यातियः॥ सर्वमन्यछरारेण समेनांगमिच्छति। धर्मशान्तेः संविनुयाद
त्माकमिव पुत्रिकाः॥ धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरं। अनिलो ह्यासि
तो जालजालकलोलचंचलः॥ किं न ज्ञानासिराज्ञेन्द्रणं जीवितविज्रमं।
विनयोरत्र मुकुटः नृासृष्टिप्रणि कुंडले॥ त्यागश्च कंकणो येषां किंतेषां

वे० मा०
६३

जनमंडनेः। मतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठं लोष्टममंनुवि॥ विमुखावांधवाप्रा
तिधर्मस्तमनुगच्छति। गम्यमानेषु धर्मेषु क्षीयमानेतथायुधि॥ जीवितेलु
यमाने च किमुत्थापनधावसि। कुटुंबपुत्रदारादिशरीरं द्रव्यसंचयाः॥ पार
क्यमध्वं किंतु स्वीये मुकृतः कृतो यदा सर्वपरित्यज्य गंतव्यमवतरो न ते॥ अ
नर्थं किंप्रसक्तः वं स्वधर्मनानुनिष्ठसि। अविश्राममना लंबमपचेयमदे
शिकं॥ तमः कांतरमधूनां कथमेको गमिष्यसि। न हि वां प्रस्थितं कस्मिन्
एष्टो नु गमिष्यति॥ सुकृतं दुःकृतं च वां यास्यं तमनुयास्यति। अतिस्म
त्पुदितं कर्म कुलदेशो नितं हितं॥ धर्ममूलं निषेव स्वसदाचारमतं दितः।
परित्यजेदर्थकामोऽस्मां धर्मविवर्जितौ॥ धर्मेण प्राप्यते सर्वमर्थकामा
दिकं सुखं। इन्द्रियाणां तये योगं समातिष्ठ दिवानि नृ॥ जितेन्द्रियो हि शक्तो
ति पयि स्थायी यतुं प्रताः। अपि प्रगल्भ ललना कटाक्ष च पलाः शिष्यः॥
विनयप्रणिधाने न चिरं तिष्ठति नृजनां॥ कामदर्पादिशूलानामविचा

राम
६३

रितकारिणं॥ आयुमासहनश्रुंति संपदो मूढचेतसां॥ नृत्तितिर्नष्ट
शान्तिर्नृत्तं तेन महाजनाः॥ नागतातिर्नयातातिर्नदीतिश्चायते बुद्धिः। व्य
सनस्य च मृत्योश्च व्यसनं कष्टमुच्यते॥ व्यसत्पयोधो ब्रजति स्वर्ग्यस्य मन
न्या। व्यसनानि दुर्गता नि कामजातिविशेषतः॥ त्यजतस्मान्महाराजका
मं धर्मविरोधिनां। जडानामविवेकानामशूराणां दुरात्मनां॥ नागजो
त्सानिरात्मानि संतपनीति मत्तामपि। नैव स्थिराणि तानीह दुरितैरनुमेवि
तेः॥ विधीयते यथा वद्विस्तमो यद्रसमिष्ठतः। गच्छतस्तिष्ठतो वा पि ज्ञात
तः स्वपतोपि वा॥ न विचारपरं चेत्तो यस्यास्ते मृत एव सः। उपदेशमतां
वृत्तं पुरुषरितुच्यते धुधैः॥ किं नृगसन्नविपदा मुपदेशाशो रुहा। विषम
द्वारमुत्सृज्य समयास्वस्थया धिया॥ मुक्ता च न्यवहारिणा स्वार्थः प्राप्ते
न साध्यते। अशुभा चालितं याति सुखं तस्मादपीतरं॥ जंतोश्चित्तं च शिशुव
त्समात्तं चालयेद्वा तत्। पञ्चार्थमिति राजनृकानां धर्मदर्शितां॥ निय

वे० मा०
६४

अपर्यावृद्धावितमुत्तमपथगामिपतः॥ नधनाशुपकुर्वतिनमित्राणि न
बांधवाः॥ न कपकेन वेधुर्येन तीर्थापतनाशमाः॥ केवलं तन्मनस्तस्मिन्
येनासाद्यते फलं॥ विषयेवर्तमानस्तस्माच्चित्तस्य संयमे॥ यत्रं कुर्यादुधो
राज्ञन् धनं येनैव वातिनां॥ नत कर्मकृतं राज्ञन् न वता येन वंचितः॥ मुनि
तिष्ठ फलं स्तेरतोया कर्णयाधुना॥ मुद्यतापिमनुष्येण दृष्ट्याः सुदृष्टो
बुधाः॥ तेव दृष्टायथा ब्रूमस्त कर्तव्यं यथोचितं॥ सर्वोपायेन कर्तव्यो निग्र
हः कामकोपयोः॥ श्रेयोर्थिनायतस्तोहि श्रेयोधातार्थमुद्यतो॥ कामो हि व
लवानराज्ञन् नृशरीरस्यो रिपुर्महान्॥ नत सवरागो नृयाज्ञानः श्रेयोति
लाभुकः॥ यः कामो देवदेवेन पुरातेनेव शलिना॥ ललाटवक्त्रिना दधः क
तो नंग इति स्थितः॥ यदा वांछ्यसो नारा निहंतुं समनो नुवः॥ पुंसः कायं
समाश्रित्य स्वस्त्वं दर्शयत्सो॥ पुंसो वापि नराधीश्वरानायाः कायं समाश्र
येत्॥ पूर्वदृष्टायदा नारातामेव परिचिंतयेत्॥ चिंतमानस्य वै पुंसो नारा

राम

६४

स्त्वं पुनः पुनः॥ तमदृष्टा समाश्रित्य नरमुन्मादयत्सो॥ तथो नान्मादयत्स
षयो छिदंगं न संश्रयः॥ स्मरः स्यान्न लज्जते दुर्बलवन्तवत्॥ स्मदशस्ता॥
कपालेषुकमयः संति पंचवै॥ द्वावेतौ कर्णमूले तु नेत्रस्थाने ततः पुनः॥ कनि
ष्ठांगुलिमानेन नररूपपुच्छाश्च पतेन वतीतस्य वर्णेन कृत्वाः पुच्छान संश्रयः
तिष्ठांतामानि तदंते मम चंगदतः शृणु॥ पिंगली सृंगली नाम द्वौ कूर्मौ क
र्णमूले॥ शृंगली जंगली चान्येनेत्रयो रंतरस्थितौ॥ कूर्मीणां श्रात पंचा
श्राता दृष्टान संश्रयः॥ तालीतरः स्थिताः सर्वशक्तिकायाः प्रमाणातः॥ क
पालरे गितः सर्वविकुर्वति न संश्रयः॥ अन्यमेव प्रवक्ष्यामि प्राजापतं महा
कर्म॥ तंडुलः प्रमाणेन तद्वर्णेन संश्रयः॥ केशाद्यं मुखे तस्मिन् विद्यते शृ
णु॥ प्राणिनां संक्षयं विदित तू रूपादिन संश्रयः॥ स्वस्थाने संस्थित
स्यापि प्राजापतः स्वयं मुखे॥ तद्वार्यं रस रूपेण पतंतेनाश्र संश्रयः॥ मुखेन
पिवते वीर्येन मत्तः प्रज्ञायते॥ तालुस्थानं प्रपद्ये वचं चलवेन वर्तते॥ इडा

वे० मा०
६५

चपिंगलानाडीसूक्ष्मनावामसंस्थिताः। सुबलेनापितस्मेवकंपतेनाडि
कोकुरः॥ कामकंदूषवेदाज्ञानसर्वभांप्राणिनां किञ्चिन्न। नरस्यस्फुटतेति
गंनार्थायोनिसूत्रपते॥ स्त्रीभरोचप्रमत्तोतौगच्छंतः संगमंततः॥ कायेनका
येसंष्ट्रयेभ्युनेनहिजायते॥ कृणुमात्रंमुखंतत्रपुनःकंदूषतादृशी। स
र्वत्रदृष्टपतेवारजावएवंविधः किल॥ विरसः परिषाकोयंविषयस्मनसंशय
धर्मएवपुनःस्रेयाविधिनासमनुहितः॥ धैर्यमालंघ्यचततो धर्ममेवसमाचर
स्वामगं चपलः क्षणमध्येयोगतागतशतानिविधते॥ जीवितंतनुत्तांतद
धीनंकः समाचरति धर्मविलेवं। दशमीमपिज्ञातस्मचेतोनाद्यापिज्ञपते॥ वि
षयेनोनिषिद्धेसोहाहानविरमेदलं। नत्रातुकामः कामानामुपनोगेनशा
म्यति॥ इविषाकृत्स्नवर्तव्यएवातिवर्धते। पुंश्चल्यापहतं चित्तंकोस्तन्योमे
चितुं प्रतुः॥ आत्मारंभैश्चरमतेनगवेंतरेमाधवं॥ नाशयेत्ता॥ शेषः स्व
पापतमोमहत॥ दिवाकरद्वधांतं तमाचरविधानतः॥ अजन्मोपि विदि

राम
६५

तानिमहांतिराज्ञानघोरणितातिविहायमर्त्यः॥ वे
चरणप्रज्ञावपुणेततेहरिपुंमुदितालजंते। यद्येकमाप्स्यतथा।
तिविधानतः॥ त्रादिनः पापिनोप्यंते प्रयांति हरिमंदिरांतस्मात्प्रमापराजप्रमा
सेस्मिन्नाधवे पुनः॥ प्रातः स्नात्वा विधातेन समर्चयमधुक्षिपं॥ तंदुलस्ययाच
र्मयणात्तामस्यकालिमा॥ ननु तिक्रियावीरपुरुषस्यतथामलं॥ जीवस्य
तंदुलस्येवमहदोपिमलोमहान्। अत्रसेवनसंदेहस्तस्माकमोदितं कुरु
॥ शतौघं॥ त्रादिहामरतुल्यातिः शीतलामलदृष्टिः॥ कथातिश्रुविचि
त्रातिर्लिङ्गतिः प्रबोधितः॥ असागरोसंपीयूषद्वयं स नमोषधं। हर्ष
स्त्रुलोकपयंतः सक्तिः किल समागमः॥ यानियानिदृशपानिवांछितातिमहा
पते। प्राप्यंते तानितात्वेवसाधुनामेवसंगमात्॥ यः स्नातः शीतशीतयासा
धुसंगमगंगया॥ किंतस्पृहानै किंतीर्थैः किंतपोनिः किमधुरैः॥ यथोपम
यमागस्यजगवंतं विना वसुं। शीतं ज्येष्ठमोष्येति साधुसंसेवनंतथा॥ निम

वे० मा०
६६

ज्योत्स्ना उपतां घोरेन वाधो परमायनां संतो धर्मविदः श्रुतां तां नो दृष्ट्वा मुम
ज्जतां ॥ यो मे जावः पुराणा सीका मे कस्य मुखालसः ॥ दर्शनाद्वचनात्तेषां विप
रीतो न वदितो ॥ एकजन्मसुखस्यार्थे सहस्राणि विलोपयेत् ॥ प्राज्ञो जन्मस
हस्राणि संविनो त्येकजन्मना ॥ हाहा कामरसास्वादसुखजालसवेतसा
मयामूढेन न कृतं किंचिदात्महितं हितम् ॥ अहो मे आत्मसंमोहो येनात्मा
योषितो कृतो ॥ पातितो व्यसने घोरेऽखोदकेऽरत्यये ॥ जगवन्परितुष्टोऽस्मि
बोधितो वचनेन ते ॥ उपदेशप्रदानेन मामुद्धर्तुमिहार्हसि ॥ पुराचरितपु
ण्यो हं न वता बोधितोऽस्मि यत् ॥ ब्रह्मादरजसा वापि विशोषादतिपावितः ॥
विधिमाधवमासस्पृहिमेव दत्तां वर ॥ सर्वपापक्षयकरो यस्तथा परिकी
र्तितः ॥ किं दानं तत्र किं स्नानं को देवो नियमाश्च के ॥ एतदाद्यच्च निरर्थं
रितो हारणा यमे ॥ यम उवाच ॥ इत्येव मुक्तो जगवान् कुरु ॥ तकोस्तन्यो मा
॥ प्रोवाच वचनं विप्रधर्मविश्वहितं शुभं ॥ कुरुपउवाच ॥

राम

६५

रुमे बुद्धो वतं दिते ॥ पृष्टं प्राप्तेन वक्तव्यं न
हवा नृपशुभमतिं ॥ विद्यादानफलसं
स्य चिब्रयान्न चान्यायेन पृष्ठतः ॥ ज्ञानेन
उषामपि शिष्याणां पुत्राणां च क्रियावता
तां ॥ सांप्रतं शुद्धरुह्यो ज्ञातस्तव च नम
ते ॥ पापा वल्लभं शरीरं तं रुतं तव समाश्र
उतेऽनवत् ॥ पापा वल्लभं धर्मसिंधुमती
त्रधर्मिकं ॥ धर्माधर्मपि ज्ञानाय तत्तु ती
जशरीरं वा वल्लितं तेन वैदिरमजात्ता
मुचिप्रोता कुर्वन्तश्च वचो मम ॥ अथ वतो
शरीराणीव पुंष्यंतिका जेऽविपर्ययसां प्र
कारिष्यामि माधवसाम्भुतम् ॥ यम उ
मपि पमासेन ॥ पापपृष्टतस्तथा ॥
पकप्राप्यते नात्र संशयः ॥ नापृष्टव
बहिर्मेधावीज उवृक्षो कमाचरेत् ॥ वि
पृष्टमपि वक्तव्यं श्रेयः श्रद्धावतो हि
पुराचरि वपुण्येन केपनापि च मदीये
॥ श्रवणाधर्मवाक्यस्य धर्मरिष्येन
वर्जितं ॥ अत्र सांप्रतं तद्वि विज्ञेत्
तीदिकेयं ॥ तत्त्वेनेह शरीरं तो धर्म
क्रियो विताया तनाधमेपि नोगाश्च
न देहिनां नाम चेतांसि चरितानि च
तत्त्वेतो नूनमन्य अवर्तते ॥ तेन वा
॥ ततस्तु कारितस्तेन कुरुपेन पुरो

परं

जिह्व

वै. मा.
६९

धमा॥ सन्तोषाधवेमासि स्नानं दानं पूजनं॥ यथा ह्यं पुरा शास्त्रे वैशाखमा
नजे विधिं॥ ममुनिः प्रत्यवाचोस्मेनायच पथोदितां॥ श्रावितस्तोत्रपाठे च।
पावितो हरिमेधसः॥ अनेयस्मिन्नेति वसह स्वफलमाप्नुयात्॥ सकारितस्त
नविष्णुदत्तावोराजापि चक्रे विधिवत्तदानीं॥ श्रीमाधवमासिविधानमीदृशं त
तो यथावर्णिता मादरेण प्रातः पवित्रसवनं हरिपूजनं च दानं यथावर्णितमा
फलमादरेण वैशाखमासिविदधति यमनं फलमादरेण॥ अथेतरेषु मा।
सायंकामिनीकुले केलिवान्॥ नोगे कलालमोक्षयो न वेत्येवं यथा रुचिं॥ नि
धर्मनिममं राजनृकार्येषु न विचारिणं॥ करोति कोमरागादिनामा संसमाधव
॥ महतामपि यस्तत्पुनः इति वारो मनोभवः॥ शरीरसहजो नूनं क्षुणादिवासना
क्रमः॥ केशकजलशा

राम०
६९

लित्योऽः स्मृता लोचनप्रियाः॥ यस्मादग्निश्चिखाना र्योदहं तित्तरणव
नरां घोरः शत्रुः शरीरस्यः पुंसां कामो यथोदितां॥ मोहधूमचयैर्यस्य
न पश्यंति धकारिता॥ नीयमानो यमनं देस्ता द्रामानो मुहुर्मुहुः॥ क्रंदमा
नो महाशवान् संस्मरन्निद्रपातकं॥ विस्तुहतेः समागत्य तादृषिवा म
मानुगान्॥ धर्मवानयमाजाय विमानमधिरोपितः॥ प्रातः स्नानेन वैशाख
मासस्य द्वा ए पातकः॥ नीतो हरिपुरं विप्रस्तपमानो अरोगणैः॥ अपध
र्मविहीनो यमिति मवाच तेः पुनः॥ देवहूतैर्निदेनो न विष्टो मृमिपतिस्त
दा॥ अहं देवतिरयं वर्त्मना च समाहृतः॥ सगच्छत्यपि सुआवर्त्ती वानां क्रं
दतां पुनः॥ निरये पचमानानां माशवं विधिवत्तदा॥ पापानां कुप्तिमानां
आक्रंदमतिदारुणं॥ कृत्वा पूर्वतु शुश्राव पश्चात्संजातविस्मयः॥ प्रोवाच ह
ताकिमयमाक्रंदोदारुणः स्मृतः॥ पुनर्नम्रयते तव मेतन्मेव कुरुमर्हण॥
हृता कुरु॥ जेतवस्तु कुरुमर्हणः॥ पापास्ताचारवर्जिताः॥ निरयेषु च यो

वे० मा०
६८

नि

रेषु तमिस्त्रादिषु पातिताः॥ कृतपातकितः पापाः प्राणसागादन्तरं
मार्गमेषानमासाद्यः स्वममंतिदारुणं॥ यमस्य पुरुषैर्घोरैः कृष्टमा
णाः समंततः॥ पुरुषेण धकारेण नीयमानाश्च ते यथा॥ मृतिः मृगालैः
क्रव्यादैः काककंकवकादिभिः॥ अनितुं देवदमाणा नुतंगैर्वृश्चिके
स्तथा॥ असिना दहमानास्तु दमानाश्च कंदकैः॥ क्रकवैः पीडमाना
श्च पीडमानाश्च तस्तथा॥ सुधया बाध्यमानाश्च घोरैर्व्याधिगणैस्तथा॥
पृथग्गोणितगंधेन मूर्च्छमानाः पदे पदे॥ कथं ते च क्वचित्ते लीलायंते
मुसलैः क्वचित्॥ आघसीषु प्रपच्यंते शिलाषु च क्वचित् क्वचित्॥ क्वचिदं
तमप्यामंति क्वचित् मयमस क्वचित्॥ क्वचिद्विष्टां क्वचिमांसं पूतिगंधं सु
दारुणं॥ कमितिर्नरमाणाश्च वक्रितुं देः क्वचित् क्वचित्॥ केनाशोणि
तमांसास्त्वसासंघास्येषु च॥ प्राष्ठिवा नेककुणपत्राकीर्णकमिषु
स्फुटां काककंकमहादधवदनैर्ग्रसितेन च॥ शवडुर्गंधिनीरंधसंघट

राम
६८

शतकोटिषु करपत्रशिलापाततमासि सौलकेषु च॥ लोहतैलवसा
स्तंनकूटशालमलिसमसु॥ दुरकंटककीलोप्रह्वालास्तंनविनीतिषु॥
तमवैतरणा पूय पूरितेषु पृथक् पृथक्॥ असिपत्रवनोत्ताननरनारी
स्वनेषु च॥ घोरंधकारदहनदारुणेषु मुहुर्मुहुः॥ पापच्यमानाः क्रंदंतो
दारुणविविधैः स्वनैः॥ कैटेषु वक्षपाशाश्च तु तंगैर्विष्टाः क्वचित्॥ पी
डमानास्तथा यंत्रैः कृष्टमानाश्च ज्ञानुभिः॥ जगत्पृष्ठशिरोग्रीवास्त
ध्वकंठाः सुदारुणाः॥ कूटागारे ज्ञाममानाः शरीरैर्यातनाक्षमैः॥
पीड्यंते पापिनो गजान् क्रंदंतोपिविकर्मणः॥ हसितं विषया स्वादैः क्रं
दंतैर्विधीयते॥ नुतंते च कृतं पूर्वमेतत्सर्वं नुतंति॥ परस्त्रीषुक
तः संगः प्रातयेः स्वदोहिमः॥ मुहूर्तविषया स्वादो ज्ञातो नेकादुःख
दः॥ वपुषस्तवराजेंद्रप्रातः स्नानस्यमाधवे॥ विधिना पावनस्येति प्रा
पस्यन्ति मारुतः॥ लघ्वसौरव्याः क्षणं ज्ञाता महदायायनास्ततः॥

ॐ

वे० मा०
६९

आक्रंदरहितास्तेनज्ञातास्तेनिरयस्थिताः। वदंगसंगसंस्पर्शपव
नायायितान्प॥ नरावकारिणः किंचिन्नध्वसोरव्याहितंतवः। ना
मापि पुण्यश्रीलानां श्रुतं तौरव्याचकीर्तितं॥ ज्ञापतेतद्वरस्पर्शवा
युस्पर्शमुखावहः॥ यमउवाच॥ इति ह तव वचः श्रुत्वा सराज्ञा करुणा
निधिः। प्रत्युवाच धृष्टाणां वाक्यं विस्मितोतीव दुःखितः॥ कोमलं हृदयं
नृजं साधूनां न वनीतवत्। परमं ताप तप्तं तद्यतो निद्रवति स्फुटं॥ राज्ञो
वाच॥ नार्हंतं तु महं हि स्वापीडितं गंतुमुत्सहे। स पापि ह्योधिगात्रा न
मार्तिश्रुको न हतिपः॥ मदंगसंगमोक्तं वायुस्पर्शेन ते यदि। जंतवः
सुखिनो ज्ञातास्तस्मात्तत्र नयंतु मां॥ पवित्रयंति ज्ञानी मवत्प्रमपिते
नराः। परपापछिद्ये तु चंदनाद्वनं दनाः॥ परोपकृतये ये तु पीड्यंते
कृतिनो हिते। संतप्त एव ये लोके परदुःखे विरागिनः॥ आर्त्ता नामार्ति
नाशार्थं प्राणचेष्टां तलोपमाः। तैरियं धार्यते नृमिर्नरेः परहितोद्यते

२

राम
६९

॥ मनसो यत्सुखं नित्यं स स्वर्गो नरकोपरः। तस्मात्परसुखे नैव
सुखिनः साधवः सदा॥ वरं निरयपातो न वरं प्राणवियोजनं। ननु न
ऋणमात्रा नामाधुदत्तमि महितं॥ हता कुतुः॥ जंतवो निरये घोरे प
च्यंते ते तत्र पापितः। स्वकर्मैवोपज्ञाध्वंति मोहस्थानं न चोचितं॥ ये न द
त्तं दुतं चैव तार्थे स्नानं न वा कृतं। पुनर्नोप कृतं न क्वा मुकृतं न कृतं परं
नेष्टं विविक्षितो कष्टं ये रदुष्टं तपो धृतं। पैरेषा मिह ये रिषु पच्यंते निरयेषु
ति॥ दुःशीला ये दुष्कृतिनः क्रंदंते मी विकर्मिणः। दुराचारा विचारश्च नित्यं
बहिरिनिंदकाः॥ परापकारिणः कामकारिणो दुर्विहारिणः। विदारिणो
हि ममैक्ष्वापापाः परदुःखं हि ये॥ निरयंते विपच्यंते ये परस्त्रविहारिणः।
एहि नूनं महीपाला गच्छांते हरि मंदिरं॥ नैतत्पुण्यवतो युक्तमिह स्यात्तु
मतः परं॥ राज्ञो वाच॥ यद्यहं सुकृती दूताः कस्मादस्मिन्महाप्रये। नारके
पयि चानीतः किं वामे मुकृतं परं॥ मयापि न कृतं तादृक् सुकृतं कामरा

वे० मा०
७०

लिना० कथं हरि पुरं गता संशया नो ह मस्मि वे॥ हत उवाच॥ सु क
तं न कृतं सत्यं च या किमवशात्मना॥ नेष्टं यत्तैर्न वा यत्तावत्सिद्धं न वता
स्त्रितं॥ पुनर्माधव माक्षेय द्विधिना वत्स रजयं॥ प्रातः स्नात्वा गुरु वचः प्रे
रितेन पुरा वया॥ नक्त्या संपूजितो विष्णुर्विश्वेशो मधुसूदनः॥ महापा
पादि पापौघविहंता नक्त वत्सलः॥ सर्वधर्मैकसार एते नैके नमरे
श्वर॥ नीयसे पूज्य न वतं पूजमानो मरुदुल्लेखः॥ महता मपि पापानां
निहंता माधवोर्वितः॥ तथैव माधवो मासो मर्त्यानां विधिनो दितः
यथैव विष्णुर्लिंगेन द्वात्यते त ए संचयाः॥ प्रातः स्नानेन वैशाखे
तथा घौघोपि दहते॥ तावदपुष्पि पापानि प्रजवंति महं तपि॥ याव
न्न माधवे मासि तार्थमज्जंति नो भिसि॥ वैशाखे मासि यो युक्तो यथो
क्त नियमैर्नरः॥ हरिभक्तो ति पापो धैर्मुक्तो मुत्तपदं लभते॥ आज्ञातो
नुसुकृतं यत्त्वया तत्पुरा कृतं॥ तथापि तावद्वैशाखविधानाद्विधिना

राम
७०

त्रितात॥ नीयमानोपि गोविंद सद नं मदनांतकं॥ कद नं निरयस्यानां आ
वितस्तस्याहृतः॥ अथ नृमिपते तूष्णीमस्मात्सिक्त मरुदुल्लेखः॥ स्तुयमानो
विमानेन गच्छ गोविंद मंदिरं॥ यम उवाच॥ ततस्तत्करुणावीरसेषां शो
केन पीडितः॥ सद्य एव नृपतिः प्राह दूता विनयवान्मुनः॥ ऐश्वर्यस्या सि
जातस्य गुणानां सुकृतस्य च॥ संतः फलं हि मत्संते यज्ञात्परिरक्षणतः॥
यद्यस्ति सुकृतं किं चिन्मम तेनैव ज्ञंतवः॥ स्वर्गं गच्छंतु मुक्तांगाः स्थाने येषां
न वा म्महं॥ एवं नृपवतः श्रुत्वा तस्य सत्यवतो हितो ध्यायंतः सत्यमौदार्यं
ममोचुस्ते कृतां दयां॥ दूता उचुः॥ अनेन तव कारुण्यधर्मेण वचसानुप
बभूव महती वृद्धिर्धर्मसच विज्ञो भतः॥ स्नानं दानं जपो होमस्तपो देवार्चना
दिकं॥ कृतं यन्माधवे मासि तदनंत फलं विदुः॥ स्वर्गं यद्वै प्रदाता च क्रीडं
ते त्रिदशैः सह॥ वापां पुहेम पश्चात्सुकल्यवृद्धतलेपिका॥ गायमानो मु
दं मांति गार्वाण रमणी गणैः॥ जलान्नदानुतो लोकं लभते वारुणं फलं॥

गी

वा

वे० मा०
११

कुलातिहेलयाससंतारयति गोप्रदः। हयंदवारवेलोकं याति विद्याप्र
दोनरः॥ ब्रह्मलोकं तथा हेमदानायाति सुराजयं। याति देवतथा कन्या
दाने वेदेव लोकतां॥ माधवे मासियत्स्नात्वा दत्वा संपूज्य माधवं। अवाप
सकलान् कामान् याति पदमव्ययं॥ एकतो पितृपोदानं क्रतुसत्रादिकाः
क्रियाः। एकतो विधिवन्मासो माधवस्वरितो महान्॥ तस्य माधवमास
स्य दिने कस्यापि नृपते। कृतं पत्न्यु कृतं तं ते सर्वदा नादिकं पुरा॥ कारु
ण्येन दिने कस्य जंतुस्यो यच्छ नृपते। निरये पच्यमाने सोऽऽः श्विते सो दया
निधे॥ न दया सदृशो धर्मे न दया सदृशं तपः। न दया सदृशं दानं न दया
सदृशं सुखं॥ पुण्यदः पुण्यमात्रो तिततो लक्ष्मणं यदा। कारुण्येन वि
शेषात्ते धर्मवृद्धिस्ततो जवेत्॥ ५ः सितानां च नृपानां ५ः खोर्धंतान रोहि
यः॥ स एव मुकृती लोके ज्ञेयो नारायणो राज्ञः॥ एतन्माधवमासस्य स
मासा किंचिद्वारितो। माहात्म्येन पुनः सम्यक् वर्तुं वर्षत्रातैरलं॥ कल्या

राम
११

नने कानिह मोदते च धन्यं यत्रास्य मायुष्टमिदं स्वस्मयनं महत्। स्व
र्ग्यं श्रीदंसौ मनस्यं प्रशस्य मधमर्शनं॥ इदं माधवमासस्य माहात्म्यं
माधवप्रियं। चरित्रं नृपतेस्तस्य संवादं मम वैतव॥ अत्रापठित्वा
विधिवदनुमोद्य मनः प्रियं। न वेरुक्तिर्ज्ञावति यथा स्मात् क्लेशं
हयः॥ अथ गच्छ महो देवदेवलोकाद तोतवात्। निपात्य नुवितदेहं
रुदं तदा पि बांधवाः॥ विलयमानैरपि बंधुतिस्तैर्न यावदग्नौ तव त
छरां। प्रक्षिप्य ते हंत जवेन तावत्पाहि स्वयं सुतद्रव प्रवुद्धः॥ मम
प्रसादादिह पुण्ययोगः कृतो यथा तेन मिमं विधेहि। विधानतो वेसम
ये समे ते स मागमस्तेन जित्वा सुरेषु सत्तु उवाच॥ इति देववचः। अ
त्रानवाधमधिपंततः। पुनः पपात पुरतः परितुष्टमना क्षिप्तः॥ धर्म
राजससादेन ततस्तत्र महीतले। सुप्तोऽस्य तद्रवोत्तस्यो स बंधुतिरु
दं जितः॥ विधानेन मया नृमो गेदतोऽपि मम यो चकार कारयामा

मा. ॥ तस्यै नमः ॥ समाप्तम् ॥ ॥ श्रीरामायनम् ॥ २

92